

REMÉNYEINK

Ismét itt az év vége, s a világméretű pénzügyi válság közepette és a várható gazdasági küszöbén keressük egy halvány reménysugárt, hogy a hatvanadik esztendőt csendben ünneplő Művelődés ne vonuljon kényszernyugdíjba, hanem továbbra is kivegye a részét abban a nagy társadalmi munkamegosztásban, amelybe Románia politikai határain belül, de a közös Európa aklában az erdélyi, bánásági, körösvidéki és más csatolt részekbeli magyarság kulturális fölemelkedése, táji-természeti és épített örökségének felmérése, az értékek tudatosítása és népszerűsítése is befér még egy kis ideig.

A Mikulás meghozta számunkra a leköszönő kormány egyik legutolsó ténykedéseként a december 4-én aláírt 2005/78-as kormányrendelet-módosítást, amely átalakítja a Művelődés- és Egyházügyi Minisztérium szerkezetét, és ennek 19/1-es cikkelye szerint a Művelődés 2009. január 1-től átkerül a Kolozs megyei Önkormányzat védő angyalszárnyai alá. Reményeink szerint a karácsonyfa alatt már ott lesz az ezt közzé tevő Hivatalos Közlöny is, s talán vízkereszt táján érdemben is tárgyalni fogunk az átadás-átvétel részleteiről.

Felmutatni a magunk részéről legfennebb kapcsolati tőkénket tudjuk, felszerelésünk, örökölt vagyontárgyaink már amikor kaptuk amortizálódtak. Viszont a 89-es bukfcenc után megújult és másfél esztendő bukaresti vergődés Kolozsvárra szerkesztőségben volt amikor 11-en dolgoztunk, köztük két területi tudósító Zilahon illetve Csíkszeredában, hogy aztán a 97-es karcúsítás után fokozatosan négyre csappanjon a létszám. A minisztériumi csapatok három éve teljesen elzárták, s csak a változatos eredményű pályázatainknak köszönhetjük, hogy egyáltalán talpon maradtunk, nem kellett visszavonulnunk a világhálóra.

Egyelőre a két szék közül (és reményeink szerint nem a pad alól) kikandikálva reménykedhetünk, hogy bekerülve a megyei költségvetésbe, legalább fél tucatnyian ismét iparkodni tudunk a szűkebb értelemben vett lapszerkesztésen túlmenően közösség- és közönségszervező programokat is megvalósítani. Legelsőbben is újra kell majd szerveznünk a lap terjesztését, hiszen az egykori monopolhelyzetet élvező központi terjesztő mára már csak árnyéka önmagának, a kisebb vállalkozások életben maradásukért küzdenek, a fiatalabb nemzedéket pedig meg kell próbáljuk visszazoktatni a nyomtatott betűhöz. Talán be tudjuk bizonyítani nekik, hogy a világháló nem mindenható, mégha mérhetetlenül ki is tágította az ismeretszerzés tereit, olvasni hagyományos hordozókon, kézzel fogható papíron megjelent lapokat és könyveket továbbra is érdemes.

Több mint tízéves adósságunk van a külső munkatársaink írásainak, képeinek, ha még oly szerényen is, de anyagiakban megmutatkozó elismerésében. Eddigi áldozatos munkájukat megköszönve az ezutániban legalább némi aprópénzzel szeretnők jelezni, hogy eddig sem a mi jószándékunkon múlt, s talán a boldogabb jövőben majd tisztességes honoráriumokra is futja. Legyen becsülete a szellemi

60

ESZTENDŐ

munkának akkor is, ha nem a bankszektorban, energiaellátásban, állami csúcshivatalokban dolgozik valaki, hanem hozzájárul ahhoz, hogy Zombolyától Máramaroszigetig, Borstól a Szeret partjáig a magyarok ünnepi alkalmairól és dolgoz hétköznapjairól, hagyományos és megújuló közművelődéséről tájékoztassa a lap hasábjain a hasonlóan élő, hasonló gondokkal küszködő embertársait.

Az előttünk álló év a Magyar Nyelv Éve lesz, s a kétszázötven esztendeje született Kazinczy Ferenc nyelvújító munkásságának tudatosítása, szellemi örökségének felleltározása, emberi példája remek alkalom lesz a Kárpát-medencében élő magyarok, de a szélrózsa minden irányába szétszórt, nyelvünkkel, műségünkkel szorosabb vagy lazább kapcsolatot tartó egykori honfitársaink vagy csupán leszármazottaik életének, munkájának, kultúrájának számbavételére. S a földgolyóbisra kiterjedő egységességben óhatatlanul felértékelődnek a helyi, kistérségi öntudatot, önazonosságot erősítő műveltség-elemek.

Másik jeles ünnepünk, amely szintén az összmagyar egymásratalálást erősítheti, az Benedek Elek születésének százötven, halálának nyolcvan éves évfordulója. Meséinek, mondáinak fordulatai, de másfél száz könyvének nyelvi hatása egyszer s mindenkorra beépült a magyarul beszélők, magyarul gondolkodók értékteremtő tudatába. Érsemjén és Kisbácson két olyan zarándokhely kellene hogy legyen az idén, ahol egymásra találhatnak, személyesen is találkozhatnak a kétkézi munkások és az akadémikusok, tudósok a legkülönbébb szakmákból, tudományágakból.

Ehhez szeretnénk hozzájárulni legjobb hagyományainkhoz híven. És nemcsak 2009-ben, hanem a stafétabotot átadva a fiatalabb nemzedéknek még legalább újabb hatvan esztendeig!

XVI. Báthory Napok

2008. szeptember 26–28.

Tizenhat évvel ezelőtt – mint köszöntőjében Széman Péter, a Báthory István Alapítvány (BIA) elnöke írja – a Napok időpontjául a város szülötte, az erdélyi fejedelem és lengyel király Báthory István születésnapját (1533. szept. 27.) tekintették irányadónak, s ez ebben az évben pontosan a háromnapos rendezvény középső napjára esett. Mindez nem lehet véletlen, mint ahogyan az sem, hogy a tizenhat év alatt az Alapítvány végig tevékenyen működött, vagy hogy az idei rendezvényen több kerek évfordulót is ünnepelhetünk, melyek között első, hogy a nagy előd, a névadó fejedelem 475 évvel ezelőtt született.

Az ez évi Báthory Napok péntek délután három órákor az egynaposra bővült orvos továbbképzővel kezdődött, melyre tizenötödik alkalommal került sor a Napok keretén belül. Ezzel párhuzamosan, 17 órákor Zilahon dokumentációs kiállítás nyílt A szilágysomlyói vár és Báthory István – 475 év Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király születéséről címmel, a Szilágysomlyói Ionița Scipione Bădescu Könyvtárban.

Délután fél hétkor a Városi Kultúrotthonban kezdődött a hatodik néptáncalábrázoló, melyre ezúttal is több környékbeli településről érkeztek csoportok: Berekenye

(Szilágycseh, vezető Szóke Anna), Bokréta (Kraszna, vezető Lelik Berta), Somkerék (Szilágyperecsen, vezető Vígh Szabó Levente), Vadrózsák ifjúsági táncsoport (Szilágysomlyó, vezető Bara Juszitina, Nagy Irma és Szodorai Melinda). A találkozót az Alapítvány Szederinda citeraegyüttese nyitotta meg (vezető Széman Rózsa, szakmai felkészítő Gáspár Attila). Az est során közreműködött a bagosi Mákvirágok hagyományőrző énekegyüttes (vezető Birtalan József). A néptáncalábrázoló és a kiállítás az Európai Unió interkulturális párbeszéd programjának része volt.

A tudományos konferencia szombat délelőtt folytatódott ezúttal közös, orvos- és pedagógustovábbképzővel, mellyel párhuzamosan került sor a Báthory Kupa nemzetközi ifjúsági sakkversenyre a Báthory István magyar tannyelvű iskolában. Ugyancsak itt nyitották meg délben a város első dokumentációs és információs központját.

A délutáni program fél négykor kezdődött az EMKE Magyar Házban, ahol Hajdu Attila képzőművészeti tárlatának megnyitójára került sor. A művészt Bálint Michel méltatta, kiemelve: munkássága sokat változott a kezdeti időszakhoz képest. Ezekben a képekben a líraiságé, a színeké a főszerep, az alkotó

„nem a gondolatait szövö tovább az alkotás folyamatában, hanem a Képpel kommunikál, és a plasztikus felület igényeinek megfelelően alakítja költészetét”.

Az öt órákor kezdődő programmal ismét jubilált a közönség: tízedszer adták át a szervezők a Szilágysági Magyarok díszokleveleket szilágysági vagy onnan elszármazott személyeknek. Az idei díjazottak: B. Simon György költő és publicista (post mortem), valamint Birtalan József karnagy, zeneszerző, Csillag István atomfizikus, Kása Zoltán matematikus, Nagy-Tóth Ferenc biológus, Szoboszlai Attila kémia tanár, Kémer község polgármestere. Ugyancsak ekkor került sor Az Év Leghűségesebb Olvasója-díjak átadására, melyet ez évben Balla Renáta (ifjúsági kategória) és Antal István (sajnos már post mortem) kaptak. A Hephupa című szilágysági irodalmi-kulturális folyóiratot Fejér László főszerkesztő mutatta be, és kiemelte, hogy míg eleinte zömében idősebb szerzők közöltek, öröndetes, hogy mára már egyre több a fiatal tollforgató.

Az est fénypontja a Sebő együttes műsora volt: a programfüzetben közölt ismertetőben ez áll: „az együttes repertoárján régi stílusú kelet-európai parasztszene (magyar és szomszéd népek zenéjéből) és énekelt versek szerepelnek (József Attila, Weöres Sándor, Nagy László, Szécsi Margit stb.)”, melyek megszólaltatására a legkülönbözőbb népi hangszereket hívják segítségül, mint például a tekerőlant, koboz, ütőgardon, törökös, háromlábú brácsa, doromb, duda, citera. Szilágysomlyói műsorukon főként megzenésített versekkel léptek fel, Horatiustól Varró Dánielig szinte minden kor képviseltette magát. Sajnálatos, hogy az előadásra nagyon kevés gyermek, fiatal jött el, hiszen a népi, irodalmi kultúrát nekik kell továbbéltetniük, emellett pedig a versek közé beékelte Lázár Ervin-mese igazi csemege lett volna számukra is. Az együttes vezetője és zeneszerzője Sebő Ferenc, akinek a műsor végén a sámsoni, Életfa-díjas Szilágysági Feri bácsi szép Ferenc-napi köszöntővel üdvözölt.

Vasárnap reggel a testvérvárosok küldöttei és a meghívott vendégek hivatalos fogadáson vettek részt a szilágysomlyói Polgármesteri Hivatalban, majd tíz órákor a római katolikus plébániatemplomban tartott ökumenikus istentisztelet szentelte meg a ren-

Az ünnepélyes megnyitó a somlyói városházán.

dezzvénysorozat utolsó napját. Ezt követően került sor Báthory István mellszobrának megkoszorúzására, ezzel róva le kegyeletünket a neves előd előtt.

A Báthory Napok programsorozatát a Nyírbátori Ifjúsági Koncert Fúvószenekar műsora zárta (karnagy Fazakas Mihály), akikkel szintén kerek évfordulót ünnepeltünk, tizenötödik alkalommal voltak Szilágysomlyón. A koncert közben fellépett a szilágysomlyói Báthory István általános iskola Sárkányfog táncgyűjtése, Brahms Magyar táncok zeneművére megalkotott koreográfiát adtak elő (felkészítők Márton Gabriella, Pap Ildikó).

A XVI. Báthory Napok a jubileumok jegyében telt, szép példáját adva ezzel, hogy erős akarattal és lelkesedéssel egy erdélyi kisvárosban is lehet jelentőséget alkotni, néptáncfalalkozót, tudományos konferenciát szervezni, olyan kulturális programot összeállítani, melyre nem csupán a környező településekről, az országból érkeznek vendégek, de Magyarországról, Szlovákiából, Svédországból, sőt az Egyesült Államokból is. A Báthory István Alapítványnak sikerült hagyományt teremtenie, ha nem is az Edward Shils-i háromgenerációs elmélet szerint, de az erdélyi magyarság viszonylatai tekintetében mindenképpen.

XV. Orvostovábbképző

„Csak a lelkileg egészséges lehet fizikailag is egészséges.”

Ezúttal új helyszínen, a szilágysomlyói Kastélyszálló konferenciatermében várták a szervezők a vendégeket, már pénteken délután a jubiláló XV. orvostovábbképzőre, melyet tizenöt éve a BIA a Magyar Egészségügyi Társasággal (MET) közösen szervez. A Himnusz eléneklése, valamint Babits Mihály Jónás imája című versének meghallgatása után Széman Péter a BIA elnöke, a MET alelnöke, mint házigazda köszöntötte a hallgatóságot, majd Süveges Ildikó professzorasszony, a MET elnöke szólt a résztvevőkhöz. Elmondotta: nagy öröm számára, hogy a 15 éves MET-tel együtt immár a XV. továbbképző jubileumát is együtt ünnepelhetjük, méghozzá olyan témával, mely különösen kedves neki, hiszen szemészorvos. Együttal tolmácsolta a Társaság örökös tiszteletbeli elnökének, Andrásföszky Barnának üdvözlését, aki, bár

Széman Péter és Fekete Szabó András Báthory István előtt tiszteleg a cserkészek gyűrűjében

nagyon szeretett volna, meggyengült egészségi állapota miatt mégsem tudott itt lenni.

Az üdvözlések után kezdődtek az előadások, melyeken a hallgatóság megismerkedhetett a szemészeti szakág újításaival, technológiájának fejlődésével. Első előadó Nagy Zoltán Zsolt egyetemi docens volt Budapestről, aki Refrakatív sebészet – szaruhártya szobrászat címmel tartott előadást. A vitreoretinalis sebészetről Czumbel Norbert budapesti főorvos beszélt; az időskor sárgafolt elfajulásáról (a macula lutgea degenerációjáról), és gyógyítási lehetőségeiről pedig Papp András egyetemi adjunktus (Budapest) értekezett. Módos László, a debreceni egyetem docense a szaruhártya-átültetések lehetőségeit mutatta be. A kávészünet előtt Széman Péter átadott néhány elismerő oklevelet, mellyel orvoskollegáinak és a háttérben dolgozó társainak köszönte meg, hogy tizenöt éven át segítettek és segítik a továbbképző megszervezésében. Az oklevélben részesült: Bíró Pacsa Ildikó, Bíró Pacsa Géza, Gáspár György, Major Mária Enikő, Seress Klára, Sabău Éva Tünde, Inocan Adriana, Blaga Pupu, Széman Rózsa. Szünet után Süveges Ildikó, az MTA doktora (Budapest) tartotta meg előadását Az autoimmun betegségekhez csatlakozó uvevitisek és terápiájuk címmel; őt követte Bereczki Árpád főorvos Gyórból, aki a szürke hályog modern sebészetről beszélt. Ezután két nem szorosan szakmai előadás következett, Pászthai Sándor kereskedelmi igazgató és Fábíán Attila a Meditcom (Budapest) részé-

ről az interregionális kapcsolatokról és technológiai háttérükről beszéltek, majd Bulyovszky István, a berettyóújfalui Területi Kórház igazgató főorvosa mutatott be egy rövid értekezést Kórház a schengeni határ kapujában címmel.

Az orvostovábbképző jubileumi tudományos előadássorozatának két, egy szakmaibb és egy általánosabb része volt, ez utóbbi pedagógus-továbbképzővel egybekötöttén, Egészséges életmód: népegészségügy – iskola-egészségügy, egészségügyi szervezés címmel. Ezzel kezdődött a nap szombaton reggel kilenc órakor a Ioan Ossian Iskolacsoport dísztermében. Az Akkor szép a kerek erdő, mikor zöld kezdetű szilágysági népdal után, melyet Széman Csilla adott elő, Széman Péter köszöntötte a résztvevőket, majd beszédet mondott Fekete Szabó András szenátor, aki az orvos-pedagógus munkája közötti kapcsolatot, de a két megnevezés etimológiai hasonlatosságát is vizsgálta, és örömmel nyugtázta, hogy amit a kezdetekkor szinte remélni sem mert, ennyire kinőtte magát a Napok rendezvénysorozata, s benne a továbbképző. A Nyugat irodalmi folyóirat 100. évfordulójára való tekintettel ismét egy nyugatos költő, Karinty Frigyes a rózsaszín terror című versét hallgathatták meg az egybegyűltek, s elmélkedhettek a százéves, ám ma is időszerű gondolatokon. Ezt követte Szócs Judit, a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség alelnökének köszöntője, aki örömdetesnek tartotta, hogy orvosok és pedagógusok együtt „rágatják a tudomány

A Báthory István Alapítvány Szederinda citeraegyüttese műsorával nyílt meg a XVI. Báthory Nap rendezvénysorozata.

gyökereit”, főként, hogy itt Erdélyben, Romániában az iskolai egészségügyi nevelés még ugyancsak gyerekcipőben jár.

Első előadó Kiss László volt Csilizradványról (Szlovákia), aki Szilágysági emberek szemét is gyógyíthatta címmel Kanka Károlyról (1817–1908), az utolsó országos szemorvosról beszélt, ízes palóc tájszólásban. Előadásával megteremtette a kapcsolatot a továbbképző két napjának témái között, hiszen immár hagyományossá váló orvostörténeti értekezését egy szemésztartott. Külön érdekessége volt az előadásnak, hogy megismertette a (szakmailag) vegyes közönséget a 19. század országos szemorvos intézményével – eleinte ugyanis egyáltalán nem voltak a szembetegségeknek specialistái, s a mai értelemben vett szemészt előzte meg az úgynevezett országos szemorvos, aki az országot járva gyógyította a szembetegeket. Őt követte Kellermayer Miklós egyetemi tanár (Pécs), aki előadását Andrásófszky Barnának ajánlotta, A tehetség-kiművelés törvényi rendje (Tisztelgés Klebersberg Kunó előtt) címmel, mellyel az észhez és lélekhez egyaránt szólt. Kiemelte, hogy három szó van, mellyen meghatározható az ember feladata a Földön: tudni, hinni, tenni. Az ember nem csak egyedi, hanem valóban egyedüli példány, mint ahogyan Kosztolányi mondja a Halotti beszédben, a tökéletességre kell törekednie, s ehhez a magasztos energiára, a szeretetre van szükségünk.

A művészeti nevelés jelentősége az egyén és közösség egész-

ségében címmel Andrásfalvy Bertalan egyetemi tanár, akadémikus (Hosszúhetény) tartott ugyancsak meggondolkodtató előadást. A kultúra, mint mondta, alapvető emberi szükséglet, és ahhoz, hogy megmaradjunk, szükségleteinket ki kell elégítenünk. Ez építette ki bennünk a közösségigényt, amelynek (már-mint a közösségnek) hiánya, az elmagányosodás önzést, ez szorongást, az pedig végül fizikai betegséget okoz. Ha nincsen közösség, a tömegek ítélőképesség nélkülivé, döntésképtelenné s ezáltal könnyen manipulálhatóakká válnak, ez azonban művészeti neveléssel, művészi tornával elkerülhető.

Kávészünet után Mikola István (Budapest) beszélt a Térségi népegészségügyi trendekre alapozott egészségstratégiáról. Előadását József Attila Csöndes estéli zsoltárát

idézve kezdte: az én a te nélkül nem definiálható, a társadalomban az emberek egymásért egyen-egyenként, és magasabb, társadalmi szinten is felelősek. A kiüresedett kollektív tudattalant csak az teheti újból élővé, amit Mikola István négy fogalomban foglalt össze: identitás, szolidaritás, család, hit – tudom, ki vagyok, szolidáris vagyok a másikkal, legfőbb támaszom pedig a családom és a hitem. Végül előadását egy mindenki által megfontolandó kijelentéssel zárta: ha jön az Úr, nem azt kérdi, mit, mennyit tettél, hanem, hogy elindultál-e az úton.

Utolsó előadóként Somhegyi Annamária budapesti főorvos A teljes körű iskolai egészségfejlesztés, mint a sikeres oktatás kulcsa címmel az egészségtan oktatásának fontosságára hívta fel a figyelmet. Különösen fontos ez hazánkban, hiszen, amint az az előadásból (és a délelőtti folyamán a többi előadásból is) kiderült, a gyermek akkor tud hatékonyan tanulni és fejlődni, ha egészséges – fizikailag, szellemileg egyaránt, s nálunk az egészségügyi oktatás csak nemrégiben indult el.

Az egynaposra bővült továbbképző után valóban tovább képezve, szellemileg és lelkileg egyaránt feltöltődve indult ki-kí haza, vagy részt venni a további programokon. A BIA és a szintén 15 éves MET méltón ünnepelte meg a ket-tős jubileumot, mely mindannyiunk javára vált – az előadásokon túl azért is, mivel a szünetekben jutott idő és lehetőség az oly fontos és kedves személyes kapcsolatok ápolására is.

SZÉMAN EMESE RÓZSA

Mátyás király és a reneszánsz

Mátyás királyra emlékezve Nagyszébenben

Rendhagyó helységben került bemutatásra Nagyszébenben a Bibliotheca Corviniana vándorkiállítás, a budapesti Országos Széchényi Könyvtár, a kolozsvári Amaryllis Társaság, a nagyszébeni Híd és Habitus Társaság szervezésében. Reneszánsz zene és tánc kísérte az eseményt a hajdani jezsuita kriptában, amit ebben az évben nyitottak meg a lelkes nagyszébeniek a kulturális rendezvények befogadására.

Valóban az újraszületés, a reneszánsz idejét éli itt a történelmi központ és benne a szórvány magyar kisebbség is. Tavaly, az Európai Kulturális Főváros státusa hatékonyan újraélesztette a hely szellemét a kultúra és a kultúrák

égisze alatt. Az események alcíme a multikulturalitás, az etnikai és vallási sokszínűség volt. A szlogen, ami azt állította, hogy „a város fiatal 1191 óta” jó alibinek bizonyult a város restaurátorainak. Így a középkori vár utcái és terei valóban az események kiemelt központi színtereit jelenthették, új földalatti láthatatlan infrastruktúrával és egységesen kialakított rangos sétáló övezetekkel. Azt is mondhatnánk, hogy középkori pragmatikus logikával élt a városvezetőség amikor nem új épületekben gondolkozott, hanem a meglévők rangsorolásában és felújításában. Templomok, iskolák, dísztermek, tornatermek és nem utolsósorban maga a városháza

lett példaértékű közintézménynek kialakítva info-turist fogadó csarnokkal, kiállító és konferenciatermekkel a történelmi központ kellős közepén.

Érdekes volt az építészek vélemény nyilvánítása a város legjobb tíz épületét illetően. Az első nyolc mind műemlék, majd következik két kortárs új épület. Ami valószínűleg Mátyás királynak is jól esett volna tudni, az az első helyezés, ami a mai evangélikus templomot illette. A hajdani Szűz Mária préposti katolikus templom végleges kialakításában nagy segítséget jelentett Mátyás király döntése a kerci apátság tulajdonjogát illetően. Így 1474-ben a nagyszébeniek lettek a ciszterci tulajdonok

A Bibliotheca Corviniana kiállítást megnyitotta Guttman Szabolcs, Nagyszeben főépítésze

örökösei. Kercen mindmáig ránk maradtak a török dúlásnak köszönhető kolostor- és templomromok, Nagyszebenben pedig elkészülhetett a préposti templom rendhagyó déli homlokzatának együttese és a nyugati kápolna, a mai ferula.

Mi lehetett ennek a döntésnek az előzménye? A kora középkor településeinek rangsorolása? Vagy a gazdasági lehetőségek kiaknázása a városépítés reprezentatív kialakításában? Vagy csak egyszerűen kiegyezés a városlakókkal, miután az önrendelkezési jogukkal visszaélve a szabadon választott királybíró és polgármester a király ellen akart lázadni, ellenben ennek fejvesztés, illetve lengyel emigráció lett a vége? Lehet mindezek együttese adta a motivációt, de ezek mellett a jó szakmaiság sem hiányzott a pénzek hasznos elköl-tésekkor. Az eredmény egyértelműen rendhagyó.

Erdély valamennyi településének ez az a momentuma, amikor a középkor tanulságait letisztázhatta, építészetiileg pedig megformálhatta rendhagyó templomait. Ebben a sorban a nagyszebeni kivételes példa. A déli oldalhajó meghosszabbításával és emeletráépítésével, a kereszthajóval és a bejárati lábakkal, hét oromfalas ritmussal monumentális városi homlokzatot produkált. A nyugati irányba meghosszabbított templomtestet a meglévő torony kettészelte. Ennek köszönhetően ez a rész, külön helyiségként, funkcióként élte meg a történelmet. Volt

kápolna, előtér, raktár, kőtár – ide kerültek a 19. században a templomi sírkövek megőrzés és bemutatás céljából –, 2007-ben pedig itt volt a legrégebbi és legjobban csendő kamarazene terem meg kiállító terem. Ez a ferulának elkeresztelt helység a város legrangosabb templomának legrangosabb laikus tere. Egykorú a Budán kialakított Bibliotheca Corvinianával.

Most pedig térjünk vissza ennek a könyvtárnak a bemutató kiállítására itt, Nagyszebenben. A hajdani jezsuita kriptá is sok mindent látott és hallott az 1734-es elkészülte óta. Volt temetkezési hely és kápolna, zöldséges lerakat és iskolai könyvraktár, karbantar-

tó műhely és műszaki pince a templom központi fűtésének kialakításához... Több éves latolgatás után, sikeres döntésnek mondható az egyház részéről a helység kulturális hasznosítása. A rávaló összegyűjtésében a civil szférának mondható köszönet, és nem utolsósorban a Habitus Társaságnak, akik vállalták a kutatási, tervezési és kivitelezési munkák lebonyolítását. A hozzávetőlegesen 450 nm-es altemplom hajdani bejáratát – a templom főhajójából – még a 19. század átalakította a mai Kis piac felőli lépcsőházzal. Ezt az állapotot konzerválta a felújítás, kiemelve ebből a lépcsőből a reneszánsz és kora barokk köveket. A hajdani sírkő maradványokkal elkészült a hely történetének lapidáriuma. A műszaki kialakítás is rendhagyó, a templom fűtésének vezetékai eltűntek az enteriorból, a kulturális stúdióhoz elkészültek a szükséges mellékhelységek, a falfelületek, boltozatok bemutatása és kivilágítása egyedi.

A hely újraéledt 2008-ban. Megemlékezni Mátyás király hagyatékára ebben az évben többszörösen is biztató a hely szellemének felélesztésében: a város él a reneszánsz tapasztalatok tanulságai-val, itt örvendhettünk a megfargott köveknek, belső enteriőrnek, muzsikának, táncnak sőt még a gasztronómiai különlegességeknek is, a tömbmagyarságot képviselő kulturális szervezetekkel, intézményekkel és nem utolsósorban a nagyszebeni érdeklődőkkel együtt. Ebben a körben

Az Ars Hungarica rendezvénysorozatán felléptek az oltszakadati gyermekek is.

lassan hagyománnyá formálódik a 2006-ban elkezdődött Ars Hungarica helyi eseménysorozat, ami 2007-ben egy hetes, idén pedig

három naposra zsugorodott. Ennek jelképes záró eseménye volt a Bibliotheca Corviniana vándorkiállítás bemutatása. Reméljük, ez-

zel a gazdag hagyománnyal a jövőben is még sokszor együtt ünnepelehetünk.

GUTTMANN SZABOLCS

A bukaresti Lyceum Consort régizene együttes

Zenei emlékek Mátyás király udvarából

A bukaresti Lyceum Consort régizene együttes 2008-as koncertsorozata

A Lyceum Consort régizene együttes 1992-ben alakult. A bukaresti Ady Endre Gimnázium diákjából és egyetemista fiatalokból szerveződő amatőr együttes kezdettől felvállalt célkitűzése a középkori és reneszánsz muzsika tanulmányozása és széleskörű népszerűsítése. Fennállása óta az együttes több száz alkalommal koncertezett önállóan illetve más neves együttesekkel, itthon és külföldön egyaránt.

A Lyceum Consort munkásságát több ízben érte megtisztelő elismerés: a Romániai Magyar Dalosszövetség Zsizsmann Rezső-díja (2001), a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje (2007), az EMKE Nagy István-díja (2008).

2007-ben a Csíkszeredai Régizene Fesztiválon bemutatott koncertünket követően László Ferenc professzor, a fesztivál akkori zenei igazgatója felkérte együttesünket egy Mátyás király alakját megidéző műsor összeállítására a 2008-as Reneszánsz Év kapcsán. Így született a Zenei emlékek Mátyás király udvarából (In memoriam Mathias rex) című előadásunk.

A műsor a Gyöngyösi-kódexben fellelhető, valószínűleg 1490-ben keletkezett Mátyás király halálára való emlékdallal indul, amely felidézi a király cselekedeteit. Ezt követően olyan zeneszerzők művei kerülnek előadásra (Paul Hofhaymer, Jacques Barbiereau, Erasmus Lapidida, Johannes Tinctoris), akik a zenetörténészek kutatásai szerint közvetlen vagy közvetett kapcsolatban álltak a budai királyi udvar zenei életével. A műsor második részében táncdallamok hangzanak el az 1530-ban megjelent Pierre Attaignant Collectionból. Ezekben a művekben fellelhetők pl. Pietro Bono zeneszerző és lantművész dallamai is, aki

élete alkonyán több évig Budán tartózkodott.

A Zenei emlékek Mátyás király udvarából című előadás 2008 folyamán több alkalommal is felhangzott különböző bukaresti helyszíneken (Magyar Kulturális Intézet, Ady Endre Gimnázium, Fővárosi Könyvtár, Galathea-galéria stb.), valamint a Szentegyházi Gyermekfilharmónia Napok, az V. Bikfalvi Reneszánsz Zenei Napok, a Csíkszeredai Régizene Fesztivál, a Segesvári Középkori Fesztivál keretében, illetve a brassói központi református templomban.

Különleges eseménynek (és együttesünk számára megtiszteltetésnek) számít az a három alkalom, amikor a Lyceum Consort műsora találkozott a budapesti Országos Széchényi Könyvtár és a kolozsvári Amaryllyis Társaság közös projektjeként megvalósult Bibliotheca Corviniana vándorkiállítással.

Az első esemény házigazdája a bukaresti Magyar Kulturális Intézet volt. A 2008. március 25-i rendezvényt Beke Mihály András igazgató beszéde nyitotta meg, ezt követte a Lyceum Consort koncertje, majd a kiállítás megnyitója és zárómomentumként az együttesünk tagjai által tartott reneszánsz táncház.

Július 16-án a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum termei adtak teret a Bibliotheca Corviniana kiállítás anyagának, ezúttal a nemes másolatoknak is. Csörgő Tibor intézményvezető megnyitóját követően László-Bakk Anikó, az Amaryllyis Társaság spiritus rectora szólta a népes közönséghez, majd felhangzott a Lyceum Consort műsora.

A legkomplexebb eseményre október 3-án, a csíkszeredai Mikó-vár bástyatermében került sor. A Csíki Székely Múzeum által rendezett reneszánsz napon a

Bibliotheca Corviniana vándorkiállítás pannóin és nemes másolatain kívül bemutatásra került Herczeg Ágnes táj- és kertépítész Szép és kies kertek című könyve (a csíkszeredai Pro Print kiadónál megjelent mű elnyerte a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár második díját), amely az itáliai és magyarországi kora reneszánsz kertek művészetét mutatja be kivételes szakmai és esztétikai igényességgel. A könyv grafikusa Kesselyák Rita, akinek ihletett, a reneszánsz kor szellemiségét idéző munkáit ezúttal nem csak a kötetben, de a kiállító terem falain is megcsodálhatta a termet zsúfolásig megtöltő közönség.

A Lyceum Consort zenéje kapcsolta össze a tartalmas és változatos est eseményeit: Gyarmati Zsolt múzeumigazgató köszöntőjét, Radu Lupescu ko-

lozsvári művelődéstörténész vetített képes előadásait Mátyás trónralépéséről, illetve a Corvinákról, Herczeg Ágnes szerző, Kesselyák Rita grafikus, valamint Burus Endre, a Pro Print kiadó igazgatója szubjektív vallomásait a Szép és kies kertek című kötet létrejöttéről. Az est méltó betetőzését képezték a T. Kovács Áron és T. Kovács Márta által előadott reneszánsz táncok.

Együttesünk tagjai számára különleges pillanatok voltak ezek az egyre elmélyülő találkozások a Corvinák világával. A vándorkiállítás megszervezéséért illesse köszönet az Amaryllyis Társaságot!

ÖLLERER ÁGNES

Mátyás király és a korabeli Európa

A 15. század második felében rendkívül fontos folyamatok zajlottak Európában: kialakult az államoknak az a rendszere, amely aztán több évszázadon keresztül nem sokat változott.

Nyugaton véget ért a 100 éves háború, ami után megkezdődött a modern Anglia kialakulása. Helyreállt a francia állam egysége. A Pireneusi-félszigeten a század legvégére kialakultak a máig megmaradt határok Spanyolország és Portugália között. Északon szétvált egymástól Svédország és Dánia. A Német-Római Birodalom és Itália széttagolt volta továbbra is megmaradt. Ettől keletre Cseh- és Morvaország, Lengyelország és Litvánia, meg Magyarország egymáshoz való viszonyát a mindenkor uralkodók személye (származása) határozta meg. A dinasztikus kapcsolatok függvényében jött létre a perszonáluniós kormányzás többféle változata. Még nem keltett nagyobb figyelmet Európa keleti peremén a formálódó, gyarapodó, gyorsan erősödő Oroszország.

A Balkán kizárólagos ura ekkoriban már egyértelműen a virágkorát élő Oszmán Birodalom. Míg az iszlám délnyugaton (csaknem nyolc évszázad múltán) kiszorult Európából, addig keleten sokkal erőteljesebben vert gyökeret. A keresztény világ még abban az illúzióban ringatta magát, hogy az oszmánok egyetlen hadjáratban kiűzhetők. Ehhez elegendő egy jó hadvezér meg egy erős hadsereg (és természetesen megfelelő pénzügyi alap). A nándorfehérvári diadal után különösen fölerősödött egy nagy oszmánellenes felszabadító háború eszméje. Az elvi egyetértés azonban korántsem azt jelentette, hogy létrejött volna a nagy európai keresztény összefogás. Egy összeurópai kereszties háború irreális álom volt csupán. Az egyes államoknak (és uralkodóknak) a figyelmét és erejét annyi kül- és belpolitikai probléma megoldása kötötte le, hogy adott időpontban tényleges együttműködésükre nem lehetett remény. Ezt már a korabeli politikai gondolkodók jelentős része is egyre világosabban látta. A mindenkor pápáknak, mint a keresztény Európa jelképes főhatalmasságainak minden erőfeszítése az oszmánellenes háború ügyében kudarcra volt ítélve.

Helyzeténél fogva Magyarország, mint a legjobban fenyegetett nagyhatalom, lehetett az oszmánellenes háború koordinálója. Fenyegetettsége miatt elvileg a lengyel királyság és a velencei köztársaság lehetett Magyarország két fő szövetségese. Az észak-bal-

káni népek (szerbek, románok) két malomkő között őrlődtek. Elvárták tőlük, hogy fölvegyék a harcot az oszmánok ellen, és vérezzenek a kereszténység védelmében, miközben a nyugati (katolikus) kereszténység nem szűnt meg tevékenykedni a keleti (ortodox) kereszténység fölszámolása érdekében. A magyar és a lengyel királyság elvárta tőlük, hogy hűbéresükként harcoljanak az oszmánok ellen, de megvédeni őket nem tudta. A harcban való teljes elvéréz helyett a balkáni népek és államok érhetően az Oszmán Birodalomnak való fokozatos, kényszerű behódolást választották. Amikor föl-fölcillant a remény a keresztény összefogásra, szembefordultak a muszlim hódítókkal, de ennek mindig nagy ára volt: véres megtorlás. A 15. század második felében a (kényszerűségből) már teljesen behódolt bolgárok nem jelentettek tényezőt az oszmán hadszíntéren, az albánok pedig Hunyadi János kortársa, a hős Szkander bég halála (1468) után hódoltak be az Oszmán Birodalomnak.

Az oszmán hadszíntér alapvetően különbözött az Európa más részein folytatott háborús övezetektől. Egészen más jellegű háborúkat folytattak egymással az európai keresztény államok, mint amilyen az Oszmán Birodalommal folytatott harc volt. A keresztény hatalmak közötti háborúnak soha nem volt célja az ellenséges terület kultúrájának megváltoztatása, az uralkodó réteg kiirtása, a birtokviszonyok teljes átalakítása, a területek teljes beolvasztása. Az oszmánok viszont modern fogalom szerint totális háborút folytattak. Vagyis olyan permanens, hosszsan tartó, valójában soha nem szünetelő háborút, amilyenhez hasonlót nem ismert a középkori keresztény Európa. Az Oszmán Birodalommal szomszédos államok számára ez a sajátos háború olyan nagyságú katonai és egyben gazdasági terhet jelentett, amely szintén ismeretlen volt Európában.

Ez a nagyon vázlatos áttekintés azt a célt szolgálta, hogy világosan lássuk, milyen is volt Magyarország helyzete a 15. század második felének Európájában.

Hunyadi Mátyás gyermekkorában rendkívül gondos nevelésben részesült, de arra aligha készíthették föl, hogy majd királyként uralkodjon Magyarországon, s főleg arra nem, hogy már 15 esztendőskorában elfoglalja a trónt. Másodszülöttként a nála tíz esztendővel idősebb bátyja, László mögött nem sok esélye lehetett arra, hogy az ország élére kerül-

jön. Hunyadi János halálakor Hunyadi László már gyakorlott seregvezér volt, Mátyás viszont a török harcokat aligha ismerte testközelből. Bár a fegyverforgatásban már tizenévesként is jártas lehetett, de nyílt csatában nemigen lehetett alkalma kipróbálni azt, amit mestereitől tanulhatott. Tekintettel arra, hogy Hunyadi János halálakor (1456) V. László király 16 esztendő volt, a Hunyadi testvérek aligha gondolhattak magyar a trón megszerzésére. Hunyadi László kivégzésekor (1457) a király fogságában lévő Mátyás esélyei is csekélyek voltak arra is, hogy akár az apjához hasonló karriert befuthasson.

V. László váratlan halála után azonban fölgyorsultak és új irányt vettek az események. A korszak dinasztikus gondolkodása értelmében mind a Habsburg, mind a Jagelló család jogosult lehetett a magyar trónra. A magyar országgyűlés gyakorolhatta a királyválasztás jogát, amely lehetővé tette, hogy az említett családok képviselőin kívül más európai dinasztiából válasszanak uralkodót, de a magyar főúri elitből is kereshettek királyt.

Nem tudhatjuk, hogy azok, akik a 15. század közepén döntési helyzetben voltak a trónutódlás kérdésében, végiggondolták-e azt, hogy akkor már háromnegyed százada folyamatosan olyan királyok uralkodtak Magyarországon, akik nemcsak magyar királyok voltak, hanem legalább egy másik, Magyarországgal szomszédos ország (Csehország, Lengyelország, az osztrák tartományok) trónján is ültek. Sőt Zsigmond német király, utóbb császár is volt.

Az oszmán fenyegetés árnyékában egyáltalán nem volt közömbös, hogy a mindenkor magyar király egy vagy több ország katonai és gazdasági erejével rendelkezett-e. Persze azt is világosan kell látnunk, hogy a török elleni kényszerű permanens háború terhének oroszlárnészét 1526 előtt mindig Magyarország viselte.

Magyarország számára látszólag előnyös lehetett, ha a magyar király egyben német-római császár is. Bár éppen Zsigmond király és császár fél évszázados uralmának a hozadéka vitatható. De a negatív vonatkozások jelentős részben Zsigmond személyiségének sajátosságaira vezethetők vissza.

III. Frigyes császár már másfél évtizedes uralkodói múltira tekinthetett vissza a német birodalomban, amikor V. László halála után lehetőség nyílt számára a magyar trón megszerzésére is. A Mátyás király ellen lázadó főurak egy csoportja Németújváron magyar királlyá választotta. Helyzeti előnyben is volt, hiszen V. László király anyja neki adta át a magyar Szent Koronát (1440), és az csaknem két évtized óta az ő őrületében is maradt. A pártütő főuraknak Frigyes császár csapataival megerősített serege azonban döntő vereséget szenvedett Mátyás király hadaitól. Kortársai megítélése szerint Frigyes nem volt nagy egyéniség, a katonáskodástól idegenkedett, műveltség nem haladta meg az átlagot. Uralkodásának nagy részében egyes családtagjaival folytatott háborúk és egyéb politikai zavarok leküzdése foglalta le ideje és ereje nagyobb részét. Mivel Magyarországon prioritást élvezett a török háború szempontja, ebben a tekintetben Frigyes magyarországi uralma aligha jelenthetett volna bármilyen vonatkozásban megoldást. A császár nemigen lett volna képes a német birodalomból jelentős pénzügyi és katonai erővel megerősíteni a magyarországi oszmánellenes frontot.

Jagelló IV. Kázmér lengyel király (1447–1492) felesége Habsburg Erzsébet volt (1454-től), Albert magyar, német és cseh király leánya, így tehát Kázmér

mind a cseh, mind a magyar trónra jogot formálhattott. A lengyel uralkodó sem az Oszmán Birodalom, sem az erősödő orosz állam ellenében nem törődött a védelmi rendszer kiépítésével. Személy szerint nem törekedett arra, hogy érvényt szerezzen cseh és magyar trónöröklési jogának (noha 1458 tavaszán a Földet uraló Giskra János fölajánlotta neki a magyar koronát). Viszont támogatta fiait (Ulászló és Kázmér) ilyen irányú törekvéseit. Ulászló cseh király is lett Mátyás király ellenében, Kázmér herceg magyarországi akciója viszont teljesen sikertelen maradt.

Magyarország főúri családjai közül a Hunyadi családon kívül egyik sem rendelkezett akkora vagyonnal és katonai erővel, hogy megkockáztassa a királyi hatalom megszerzését. A leghatalmasabb főurak közül Garai László úgy próbált a hatalom csúcsához közelebb kerülni, hogy Hunyadi Mátyás királlyá választása egyik feltételül kikötötte: vegye feleségül leányát, Annát. Mivel azonban Mátyás már korábban kötelező ígéretet tett Podjebrád György cseh kormányzóknak Kunigunda (magyar nevén Katalin) leányával kötendő házasságra, Garai terve meghiúsult.

Podjebrád Györgynek kulcsszerepe volt Mátyás trónra kerülésében. A huszita mozgalom kelyhes ágazatához kötődő kormányzó azért támogatta Mátyást, és a leánya házasságával azért igyekezett hosszabb távra is biztosítani jó kapcsolatukat, mert csehországi hatalma megtartásához feltétlenül szüksége volt valamilyen támaszra. Hunyadi Mátyáson kívül nem volt esélye arra, hogy más (katolikus) uralkodót megnyerjen magának. Nem rajta múlt, hogy közvetítései ellenére sem tudott Frigyes császár és Mátyás megegyezni.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni azt a tényt, hogy Mátyás király uralkodásának kezdetétől fogva, uralkodásának végezetéig voltaképpen kényszerpályán haladt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy 1458–1490 között az egyes történeti folyamatok eleve determinálva lettek volna, csak azt, hogy a magyar király mozgástere erősen behatárolt volt, sokkal inkább behatárolt, mint a hasonló nagyságú (vagy nagyobb) korabeli európai államok uralkodóié.

Magyarország számára feltétlenül igen nagy előnyt jelentett (mindenekelőtt a fokozódó oszmán veszély miatt), hogy olyan tehetségű király uralja, mint Mátyás. Az Oszmán Birodalom ellenében Zsigmond király nyílt csatákban sorozatosan megalázó vereségeket szenvedett el. A kiépülő magyar határvédelem nem volt eléggé erős a sorozatos oszmán támadások visszaverésére. Hunyadi János is nyílt csatákban próbált döntő győzelmet kicsikarni, de rendkívüli vérveszteségek árán sem ért el sikereket. Nándorfehérvár ostroma során (1456) viszont bebizonyosodott, hogy a szultáni főerők ellen egy erős várra támaszkodva eredményesen lehet hadakozni.

Mátyás király óvatosan elkerülte a nyílt összecsapásokat, viszont kiépített egy tagolt, a korábbinál jóval szélesebb védelmi vonalat. Az oszmán főerők pihenőidejét (késő ősztől tavaszig) kihasználva foglalt el fontos várakat, és ezeket meg is tartotta, meghiúsítva az oszmán ellentámadásokat. Fölmérve a lehetőségeket, a keresztény támogatás valóságos nagyságrendjét, nem hagyta, hogy a pápaság behajszolja egy nagy, Oszmán Birodalom-ellenes háborúba.

Mátyás király származása: az, hogy ősei között nem akadt egyetlen olyan személyiség sem, aki uralkodói családból származott volna, igen nagy hátrányt jelentett a korabeli Európában. Nem véletlen,

hogy első feleségének halála után minden házassági kísérletét meglehetősen sértően visszautasították Európa előkelő uralkodó dinasztiái. Még azok a Jagellók is, akiknek ősei nyolc évtizeddel korábban még pogány litván nagyfejedelmek voltak, s éppen egy magyar királyleánnyal, Nagy Lajos király leányával, Hedviggel kötött házasságnak köszönhetően, hogy bekerültek az európai keresztény uralkodók nagy családjába. Ha Mátyás királynak törvényes fia születik, akkor talán ő, de annak törvényes leszármazottja, azaz Mátyás unokája már teljes jogú tagja lehetett volna az európai uralkodói elitnek. A Hunyadiaknak azonban nem adatott meg egy tekintélyes dinasztia megalapításának a lehetősége.

Tekintetbe véve a magyar trónra igényt tartó III. Frigyes császár mohóságát, és a lengyel Jagellók szándékait (vágyait), Mátyásnak a magyar trónon való léte számos hátránnyal is járt az országra nézve. Sorozatos háborúinak nyereségei csak részben ellensúlyozhatták az igen jelentős katonai költségeket.

Mátyás mindvégig mesterien ötvözte a politikai és a katonai lépéseket. A hadsereg, az erőszak, a nyílt összecsapás láthatóan csak a végső eszköz volt számára. Noha személy szerint is edzett, kiváló katoná volt és szerette a fegyverforgatást, meg az ezzel rokon vadászatot, mégis lehetőleg kerülte a kockázatot, meglehetősen kímélte hadseregének személyi állományát, mert jól tudta, hogy a trónját legbiztosabban katonáinak fegyverei őrizhetik meg, és egy döntő katonai vereség számára végzetessé válhat. Nem lehet eléggé értékelni azt sem, hogy Mátyás hadserege nemcsak jól begyakorlott, jól fölfegyverzett volt, hanem rendkívül fegyelmezett is. A polgári lakossággal való erőszakosságot, a rablást soha nem engedélyezte Mátyás, pedig a korabeli európai háborúkban ez velejárója volt. Míg Bécs lakosságát Mátyás megkímélte, addig az ő halála után Miksa német zsoldosai barbár módon földülták, kirabolták Székesfehérvárt.

Nem Mátyás királyon múlt, hogy nem sikerült maga mellett egy állandó, megbízható szövetségi rendszert kiépíteni. A török ellenében ingadoztak a román fejedelemségek is. Nem véletlen, hogy erővel is igyekezett őket magyar függésben megtartani. A megbízhatatlanná vált havasalföldi Vlad Dracul emiatt szenvedett hosszas fogságot. A Mátyással szembeni elégedetlen, lázadó erdélyieket támogató és bujtogató moldvai Ștefan cel Mare ellen is ezért viselt háborút (1467). A vajda aztán elpártolt IV. Kázmér lengyel királytól és visszatért a magyar király hűségére (1475). 1485-ben azonban ismét lengyel hűbéres lett. Az ilyesfajta lavírozás, taktikázás a három nagyhatalom (az Oszmán Birodalom, Magyarország, Lengyelország) árnyékában meghúzódo országok (Havasalföld, Moldva) jellegzetes túlélési reakciójának megnyilvánulása volt.

A román történetírás büszkén hangsúlyozza Mátyás moldvai hadjáratának kudarcát. Ez tény, hiszen egy elkötelezetten magyarbarát vajda trónra ültetése nem sikerült (a moldvabányai csatában meghalt). Ștefan cel Mare maradhatott továbbra is Moldva vajdája, ami személyes sikernek betudható, de országa szempontjából korszakos jelentőségűnek aligha tekinthető. A csatában személyesen is harcoló (és megsebesült) ifjú Mátyás (ekkor mindössze 24 éves volt!) tanult az esetből, többé sosem került ilyen kutyaszorítóba. Magyar szempontból sokkal nagyobb fontosságú az, hogy a csata előtti időszakban az erdélyi lázadást letörte, és a csatából visszatérve is folytatta a

lázadók megbüntetését. Nagyon keményen leszámolt az ellenzékkel, s ennek következtében az erdélyi hatalmi viszonyok alapvetően megváltoztak.

Emberi kiválósága, műveltsége, tehetsége tette lehetővé, hogy Mátyás, amíg élt, addig képes volt uralkodásának negatív hatásait tompítani, ellensúlyozni. Hasonló tehetségű, és a magyar főúri elittel uralmát elfogadtató utód esetén kiteljesedhetett volna Mátyás életműve. Bár mindent megtett, amit csak tehetett, Corvin János utódlásának biztosítása érdekében, életműve mégis kártyavárként omlott össze. Tehetségtelen utódai, a két Jagelló csődbe vitték az országot. Mátyás példája jól mutatta, hogy egy-egy tehetséges uralkodó a középkori viszonyok között mennyire fölvirágozathat egy országot. Viszont a néhány évtizedes virágkor minden eredménye nagyon rövid idő alatt meg is semmisülhet.

Összehasonlítva Mátyás királyt a korszak európai uralkodóival, számunkra egyértelmű (minden nemzeti elfogultságot félretéve), hogy korának legnagyobb, legtehetségesebb államfője volt. Mind a politikában, mind a közigazgatásban, mind a hadvezetésben kiválóan minősíthető teljesítménye. Műveltségben, a kultúra és művészet támogatásában is élenjárónak számított Európában. Magyarország volt az első jelentős ország, ahol az Itáliából kiinduló reneszánsz elterjedt, s ebben meghatározó szerepet játszott Mátyás király.

Tény, hogy XI. Lajos francia király (1461–1483), aki szilárdan kiépítette uralmát egész Franciaországban, megtörve a hercegek hatalmát, jól működő államszervezetet épített ki, továbbá jelentősen ösztönözte országa gazdasági fejlődését, a korszak egyik legjelentősebb európai uralkodója volt. De országának nagysága és lehetőségei, jelentősen meghaladták Magyarországot. Kedvező volt számára, hogy trónját nem fenyegették külföldi hatalmasságok, és országát nem veszélyeztette az oszmánokéhoz hasonló agresszivitású és erejű birodalom.

IV. Edvárd angol király (1461–1483) kormányzati reformjai, könyvgyűjtő volta, a királyi könyvtár (Old Royal Library) megteremtése is tiszteletet érdemel, de egyénisége, tevékenységének egésze nem mérhető Mátyáséhoz.

Szomorú, hogy trónra léptének 550. évfordulóján szerbe-számba véve hagyatékát, azt kell látnunk, hogy milyen kevés az, ami megmaradt. Világhírű könyvtára megtizedelődött, és a maradék szétszóródott a nagyvilágban. Csodálatos palotáiból szinte csak száználmas romok maradtak, sírját földülták. De megmaradt az emlékezete. Századok óta fölemlégetik a híressé vált mondást: „meghalt Mátyás király, oda az igazság”. Mesék-mondák tucatjainak hőse a király, a jóságos uralkodó, aki álruhában járja az országot. Megfékezi a gazdagok önkényét, védelmezi a szegény, tisztességes embereket.

Szomorú, hogy a középkor egyik legnagyobb királyának életművét nem mutatja be az emlékében méltó kiállítás sem Budapesten, sem Kolozsvárott, sem máshol, egykori birodalma területén. Az ausztriai Schallaburg várában volt látható 1982-ben a legjelentősebb, leglátványosabb Mátyás-kiállítás (annak jelentősen redukált változata látható volt később Budapesten is).

Kolozsvári szülőháza mindmáig nem lett méltó emlékhely és múzeum. A Történeti Múzeumban ugyan nyílt egy Mátyás-kiállítás, azonban a korszakos jelentőségű uralkodó életművéhez mérten ropant szerény. Mátyást a románok is magukénak vall-

ják. Függetlenül ennek vitatásától, ha már büszkékre, akkor méltó módon kellene bemutatni emlékét. Csakhogy ezt mégsem tehetik meg, ugyanis egy igazán impozáns kiállítás egyértelműen bizonyítaná, hogy a Hunyadiak és Mátyás életműve nem a román, hanem a magyar kultúrhistoria elidegeníthetetlen része. Erdély román ország voltát a tárgyi és írásos dokumentumok cáfolnák a legékebben.

A Hunyadi család legendás vára, az erdélyi Vajdahunyad mai állapotában nem tekinthető sem a Hunyadiak, sem Mátyás király méltó emlékhelyének. A vár nagyobb része ma sem látogatható, ami pedig igen, ott a termekben nem kiállítás látható, hanem valamiféle rendetlen összevisszaság, ahol keverednek az eredeti tárgyak a primitív másolatokkal. A romániai muzeológia szegénye ma a vár.

A budapesti Mátyás-kort és a reneszánsz művészetet bemutató kiállítások egyenként értékesek és szépek, azonban egy igazán impozáns Mátyás kiállítást azok sem helyettesíthetnek. A magyar kulturális

kormányzat, a tudományszervezés, ismeretterjesztés nem lehet büszke a Mátyás jubileum rendezvényeinek összességére.

Ha szerbe-számba vesszük, akkor fájoan hiányzik egy monumentális Mátyás monográfia. Az eddigi irodalomból válogatott Nemzet és emlékezet sorozat (Osiris Kiadó) kötete ezt nem helyettesítheti. Lassan egy évszázada alig haladt előre a Mátyás-kori dokumentumok (főleg oklevelek) kiadása. Csánki történeti földrajza befejezetlen, és nyoma sincs annak, hogy a hiány pótlásán szorgoskodnának. Jó lett volna egy-egy nagy tájegység (Dunántúl, Felföld, Erdély, Alföld, Horvátország) Mátyás-korát bemutató konferenciák és tanulmánykötetek-adattárak megjelentetése. Hiányzik egy igazán jó, monumentális Mátyás-regény, s ami még inkább képes a szélesebb érdeklődő közönség figyelmét ráirányítani, egy film. Olyan, amely világszerte feltűnést keltene. Mátyás király bizony megérdemelné.

CSORBA CSABA

Erdély és a Corvina

Az egykori bécsi császári bibliotéka, a mai osztrák Nemzeti Könyvtár (Nationalbibliothek) patinás barokk palotájába belépőt régi felirat fogadja, mely a 17. század közepe óta hirdeti, hogy e világhírű gyűjtemény gazdagságát mindenekelőtt az egykori Corvina kincseivel alapozták meg. Jóllehet a kutatás napjainkra már tisztázta, hogy ez a megállapítás milyen megszorításokkal érvényes, érdemes elgondolkozni azon, mi is készíthette a Közép-Európa urává lett Habsburg császárokat, hogy udvari könyvtáruk gazdagságát és hírnevét Kolozsvár nagy szülötte, Corvin Mátyás (1443–1490) gyűjteményéből eredtessék.

A könyvtártörténeti irodalom számtalan adattal bizonyítja, hogy Mátyás király 1541-ben véglegesen török kézre került könyvesháza hamarosan az európai könyvkultúra legendás tűzhelyévé magasztosult, és a bizánci császárok konstantinápolyi gyűjteményével együtt századokon át foglalkoztatta a késői humanizmus tudósainak és bibliofiljeinek képzeletét. Ma már az is ismeretes, hogy, bár a Corvina méreteiről a 16–17. században szárnyra kelt fantasztikus számok (pl. hogy állománya 50 ezer kötet lett volna) teljesen légből kapottak, mégis a budai könyvtár a maga kb. 2000–2500 kódexébe foglalt kb. 4000–5000 művével valóban a 15. század végi Európa egyik legnagyobb és a humanizmus szempontjából fontos latin, görög irodalmi alkotások egyik legteljesebb gyűjteményének tekinthető. Méreteinek és jelentőségének legendás felnagyítását viszont azzal magyarázhatjuk, hogy a Corvina – éppen állományának erős szétszóródása következtében – nagymértékben hozzájárult a humanizmus közép-európai elterjedéséhez. Európának az Alpoktól északra eső részében a humanisták főként innen ismerték meg a görög szerzők műveit. Nem egy görög vagy akár latin auktor (pl. Heliodoros, Polybios, Bessarion, Diodorus Siculus, Nikephoros Kallistos, Salvianus, Basi-lius, Gregorius Nazianzenus) szövegét Corvina-beli példány közvetítette a kor tudományosságába. Noha a közép-európai humanizmus központja már Mátyás király halála (1490)

után Budáról Bécsbe tevődött át, a német, cseh, lengyel humanisták körében az első központ tekintélye, amelynek egykori lényét a Nyugatra sodródott kéziratok ragyogó kiállítása szintén hirdette számukra, változatlanul tovább élt. A Corvinával való kapcsolat tehát fémjelezett, tekintélyt biztosított bármilyen rangos könyvtáralapításnak — amint ezt az említett bécsi felirat is igazolhatja.

Mindezek után semmi csodálni való sincs azon, hogy az erdélyi könyvtárfejlődés legrégebbi és egyben legszívósabban továbbélő hagyománya szintén a Corvinához fűződik. A szász tradíció a Corvinával való kapcsolatból vezeti le a reformátor Johannes Honterus (1498–1549), brassói könyvtáralapításának különleges jelentőségét. De Mátyás király örökségére az erdélyi magyar könyvtárfejlődés is igényt támaszt. Számára szintén ez a felülmúlhatatlan, a követendő modell, s a fejedelmek teljes tudatossággal vallják programjuknak Corvin Mátyás nagy műve folytatását országuk művelődésének eloltása érdekében. Háportoni Forró Pál is csak a közvéleménynek ad hangot, amikor 1619-ben Bethlen Gábor (1613–1629) gyulafehérvári könyvtár-alapításáról megállapítja, hogy a fejedelem ebben a dologban „az nagy hírrel-névvvel tündöklő Mátyás királynak dicsíretes példáját követte”. A Corvina-hagyomány tehát a régi erdélyi könyvtárfejlődés serkentően ható tényezője volt, mellyel nemcsak magyar és szász, hanem a 18. század közepétől kezdve román vonatkozásban szintén számolni kell.

A Corvinával kapcsolatos könyvtárny irodalomba — éppen az említett legendásodás következményeként — századok során nem egy kétes értékű értesülés is beszüremkedett. Az előző nemzedékektől összehordott adatok kritikai ellenőrzése, a légből kapott információk kiostálása a hitelesek közül előfeltétele volt annak, hogy a Corvináról, az európai könyvtárfejlődés e reprezentatív alkotásáról, elkészülhessen a korunk színvonalán álló tudományos méltatás. Ezt a nagy feladatot oldotta meg mintaszerűen negyedszázados tervszerű munkával Csapodi

Csaba. Előbb egész sor részlettanulmányban tisztázta a Corvinára vonatkozó adatok forrásértékét, a gyűjtemény keletkezését, fejlődésének szakaszait, állománya összetételét és tudományos értékét, pusztulása részleteit. Ezek után végül elkészítette a várva várt szintézist, egyben összeállítva a jelenleg ismeretes Corvin-kódexek és a reájuk vonatkozó irodalom repertóriumát. Csapodi ezzel lezárta a megelőző négy évszázad kutatásait és megteremtette a szilárd kiindulási pontokat a Corvinával kapcsolatos mindenféle további vizsgálódás számára.

A Corvina szétszóródását kutatva, Csapodi érintette röviden azt a kérdést is, hogy vajon a budai királyi könyvtárnak Szulejmán szultántól 1526-ban a magyar fővárosban hagyott maradványai 1541-ben, Izabella királynő udvarával együtt, Erdélybe kerültek-e vagy sem. Megállapítása szerint – bár nem teljesen kizárt ez a lehetőség sem – nincs közvetlen, hiteles bizonyíték rá, hogy a töröktől a mohácsi csata után Budán hagyott könyvtármaradványt a Zápolyaudvar később Erdélybe hozta volna. Tekintve azonban a Corvina maradványainak Erdélybe kerüléséről szóló hagyományok évszázados múltját és szívós továbbélését, a végleges vélemény kifejezéséhez kívánatosnak látszik annak tisztázása, hogy mikor és hogyan alakulhatott ki ez a tradíció, és mi lehet a történeti magja. E kritikai vizsgálat elvégzése azért is haszthatatlan, mert az eddigi Corvina-kutatás – Bethlen Gábor és I. Rákóczi György (1630–1648) sokat emlegetett kísérletein túlmenően – nem foglalkozott behatóbban az erdélyi információkkal, sőt nem is nagyon szerzett tudomást a forráscsoport egészéről.

A Csapoditól idézett Marsigli-féle 17. század végi közlésen kívül ugyanis más elbeszélő források szintén említik, hogy Mátyás király budai gyűjteményéből nagyobb mennyiségű kézirat került Johannes Honterus brassói iskolájának könyvesházába. Mindezek az értesülések azonban – szövegelemzéseink eredményei szerint – végső soron egyetlen közös forrásra, Christian Schesaeus (1536–1585) *Ruinae Pannonicae* című történeti eposzára (Witebergae, 1571) Brassóról szóló soraira vezethetők vissza. Az időmértékes költeménynek ez a fejtegetéseink szempontjából különleges fontosságú része kötetlen fordításban így hangzik: „*Ilt, az egyéb értékek között, a bőkezű tanács buzgóságából és költségén emelt és számtalan olyan kötettel ékeskedő könyvtár látható, amelyeket, amikor a pannóniai fejedelmek székhelyén Mátyás királynak a műzsáktól látogatott ama nemes palotája égett, a barbár katonaság a lángok közül ragadott ki és hurcolt szét a földkerekség különböző tájaira, s amelyeknek nagy részét Szkihia közeli határaitól, nagy fáradtsággal, ide szállították. Bizánc városából jövő trák, csalárd örmény és a szomszéd országokban lakó román kalmárok naponként érkeznek ide portékákkal megrakodva, és a sok néptől látogatott piacot megtöltik kincsel és gazdagsággal.*”

Schesaeus tehát 1571-ben még úgy tudta, hogy a brassói könyvtár ritkaságait kizárólag Mátyás király szétszóródott gyűjteményéből szerezték. Közvetlenül a Corvinával kapcsolatos sorok után azonban már ekkor olyan fogalmazásban szólt e város kincseit érő keleti, bizánci és román kereskedelmi összeköttetéseiről, hogy az ott mondottak önkéntelenül magára a könyvtárra is érthetők. Amikor pedig Schesaeus 1580 májusában, a berethalmi zsinaton összefoglalta az erdélyi hitújítás lefolyását, már azt állított-

ta, hogy a brassói könyvesházat a törököktől szétvált görögországi könyvtárak anyagából szerelték fel.

Ugyanazon személy egymáshoz viszonylag közeli időpontból származó ennyire eltérő információja ugyanarról az eseményről önmagában is jogos kételkedést kelthet mindkét kijelentés megalapozottságát illetően. A hitelesség kérdésének felvetése előtt azonban még nyomon kell követnünk a Schesaeustól fentebb megfogalmazott vélemény további alakulását. A források összevetése ugyanis arról győz meg, hogy a későbbi elbeszélők mind Schesaeus értesüléseit ismételtetik, minden ellenőrzés nélkül. A különbség lényegében csupán onnan adódik közöttük, hogy a brassói gyűjtemény jelentőségét aszerint illetik le a Corvinából, vagy a görög könyvtárakból, illetve mindkettőből, hogy csak a *Ruinae Pannonicae*, vagy a berethalmi emlékbeszéd, vagy pedig mindkettő szövegét használták-e forrásnak.

E hagyomány meglepő gyorsan eljutott külföldre is. Daniel Reipchius (1545–1612) brassói, majd vidombáki szász lelkész *Kleinod und Ehrenkreuz der löblichen Stadt Kron* című kéziratos munkájában már a németországi Georg Stampelius művére hivatkozva állítja, hogy a Honterustól alapított könyvtárat elsősorban az Izabella királynő beleegyezésével a Corvinából átszállított, valamint a konstantinápolyi pátriárkától, illetve Németországban szerzett könyvekkel töltötték meg. Megjegyzendő, hogy Stampelius kapcsolatban állott a brassói Paul Hirscherrel. Ez az értesülése tehát szintén brassói, erdélyi szász forrásból származhat.

Lényegében ugyanígy tájékoztatta az erdélyi történetben járatos Bethlen Elek az 1690-es években Brassóban többször megforduló Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730) az ottani könyvtár latin és görög ritkaságainak eredete felől. Marsigli információja tehát szintén nem önálló forrás, hanem ugyancsak a 16. század végére kialakult általános erdélyi hagyományt közvetíti.

Johann Filstich (1684–1743) brassói rektor a fenti értesüléseket 1739-ben összeállított kéziratban egyháztörténetében úgy színezi tovább, hogy a brassói könyvtár azoknak a szétszóródott konstantinápolyi (patriarchatusi) bibliotékából származó görög patrisztikai kéziratoknak köszönheti hírnevét, amelyeket a keleti közvetítő kereskedelmet kezükben tartó patrícius dinasztia (elsősorban a Benknek és Czakiak) Moldvában és Havasalföldön összevásároltak és az iskolának adományoztak. Filstich a Corvinával kapcsolatosan csupán annyit mond, hogy ritka kódexei tették a brassói könyvtárat Mátyás király budai gyűjteményéhez hasonlóvá.

A 17–18. század fordulóján Martin Seewaldt és Thomas Bartolini (1709), továbbá Thomas Tartler (1750 körül) viszont ismét a Corvinából, Lampe ismert egyháztörténete (1728) pedig újra a törökök elől menekített görög könyvtárakból származtatja a brassói gyűjtemény gazdagságát – szó szerint megismételve Schesaeus Berethalmán elhangzott kijelentését.

Mindezek után nem lesz érdektelen megvizsgálni, hogy a Schesaeustól elindított irodalmi-tudós hagyomány mennyiben támasztható alá egykorú történeti adatokkal. Mindenesetre elgondolkoztató, hogy a brassói Fekete-templom szentélyének falára a 16. század közepén festett történeti feliratok semmit

(folytatás a 19. lapon)

MŰVELŐDÉS 2008

Tartalom és névmutató

Közművelődés

Ábrám Zoltán: A Calepinus Alapítvány 4:15
Birck Edit: Invitáció 6/9:125
Boér Jenő: A Temesvári Egyházmegye nagyprépostjának ünnepe. Msgr. Tury László nagyprépost 80 éves 11:4
Buzás Pál: Művészet és közösség. Beszélgetés Kós Katalin 10:3
Csomafáy Ferenc: A TIFF 2008 sokszínűsége 10:8;
Hubay Miklós Kolozsvárt 5:3
Dávid Gyula: Bálint Lajos 4:16
Demény Attila: Laskay Adrienn 4:17
Dukrét Géza: 15 éves a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság 11:5; A XIV. Partiumi Honismereti Konferencia 10:6
EMKE-díjak 2007 4:3
EMKE-díjasok 4:4
EMKE-laudációk 4:6–17.
Felhívás a Szentlászló Napi Kórustalálkozóra 3:16
Gáspár Attila: Balázs-napi sztánai farsang, avagy Nem élhetek Sztána nélkül! 2:4
Guttman Mihály: Öllerer Ágnes 4:8
Kántos Lajos: Szilágyi Aladár 4:6
Kiss Éva Evelin: Balázs Éva 4:11
Kötő József: Széman Péter 4: 7
Németh Júlia: Soó Zöld Margit 4:13
Pánek Kati: A Háromszék Együttes 4:6
Pászvány Árpád Zoltán: Irsay Miklós 4:16
Pozsony Ferenc: Bárh János 4:7
Salamon András: Fazakas Mihály 4:12
Sebestyén Spielmann Mihály: Györfi Dénes 4:14
-s-r (Adamovits Sándor): Jóság ember – Arany ember 11:8
Sylvester Lajos: Egy felső-háromszéki faragómester portáján 1:4; Székely Szabó Zoltán EMKE-díjas 4:9; Vén fa árnyékában – a fiatalság fényében. Benedek Elek ükunokája Háromszéken 5:6
Szabó Zsolt: Az első hatvan esztendő 1:3; Előszó 6/9:1; Közművelődésünk Napja 2:3; Novemberi töprengés 11:3; Reményeink 12: 3
Szekernyés Irén: Balázs Attila 4:9
Szélyes Ferenc: Székely Szabó Zoltán 4:9
Széman Emese Rózsa: A XVI. Báthory Napok 2008. szeptember 26–28. 12: 4; XIII. Aranka György Nyelv- és Beszédművelő Verseny 5: 4
Vajnár Ilona: Homoródszentlászló hűségesen hazavár 11:10

Galéria

Buzás Pál: Az Essig család és a zsoboki–kalotaszegi képzőművészeti alkotótábor 5:12
Gurzó K. Enikő: A vasveréstől a díszműlakatosságig 2:7; Százhusz év magány. Szuhaneck Oszkár kettős jubileuma 1:9
Haszmann Pál: Búcsú Gergely István szobrászművésztől 3:9

Jakobovits Miklós: Gergely István emlékére (1939–2008) 3:6
Németh Júlia: Jelek a múltból a jövőnek. In memoriám Gergely István 3:7
Orbán István: A Pantheon-teremtő Gergely István 3:3; Kádár Tibor, a lázongó mester 1:6
Szekernyés János: Utazás színekben és formákban. Képzőművészeti kiállítás az Orient Expressz forgalomba állítása 125. évfordulója tiszteletére 4:18
Takács Gábor: Kalevala az exlibriseken 5:10
Vajda György: Foto Natura 2008 4:21

Enciklopédia

Bakó Botond: Fenichel Sámuel, az ember 10:19
Bartha László: Emlékezés Bodor Ferencre 4:27
Bodó Márta Katolikus szerzetesrendek az erdélyi nevelésben (17–19. század) (1–5.) 1:13; 2:16; 3:10; 4:24; 5:17
Boér Klára: A szilágysomlyói Báthory István Magyar Tannyelvű Általános Iskola névadó ünnepségeinek margójára 1:22
Buzás Pál: A bánffyhungyadi harangszavú pap: Ignác Károly (1837–1911) 3:12, Szerződés 4:28; A rókaszemű menyecske. Kovács Ágnes kalotaszegi megyeüteménye 4:29
Csáki Árpád: A Wass család cegei levéltára 11:23
Csomafáy Ferenc: Nemzetépítési stratégiák 3:14
Csorba Csaba: Jakó Zsigmond emlékezete 12: 18; Kazinczyt követve Erdélyben és a Partiumban 6/9:117; Mátyás király és a korabeli Európa 12:10
Elbe István: „Rajta fiúk, útra fel” 4:30
Eröss Alfréd: Menekülés Erdélyből. Részletek a háborús naplóból. Közvetteszi Lisztóczy László 2:11
Fehér József: Széljegyzetek erdélyi utunkhoz. Lakva ismerni meg egymást 6/9:120
Gurzó K. Enikő: Októberi mementó a névtelen hősről. Délvidéki polgárháború 10:11
Guttman Szabolcs: Mátyás királyra emlékezve Nagyszebenben 12:8
Herepei János: Kalotaszegi adattár 2:18
Jakó Zsigmond: Erdély és a Corvina 12: 13
Kazinczy Ferenc: Erdélyi levelek 6/9:2–92, Misszilis levelek 6/9:93
Kazinczy Ferenc: Erdélyi út Kazinczy Ferenc nyomában 6/9:104
Kristóf György: Kazinczy és Erdély. Előszó az Erdélyi levelek 1944-es kiadásához 6/9:96
Lisztóczy László: Az egri bor a magyar költészetben 10:14
Muzsnay Árpád: Szatmárnémeti és Dsida Jenő. Mosaic a költő utóéletéhez 11:18
Öllerer Ágnes: Zenei emlékek Mátyás király udvarából 12:9
Perjámosi Sándor: Benedek Elek életművének feltárásához 1:17
Sas Péter: Az ezeréves Erdélyi Egyházmegye 11:11
Szabó Zsolt: Találkozás a történelemmel. Látogatás

Jakó Zsigmondnál 12: 23
Szekernyés János: Kós Károly s a felépítendő alvinci új református templom. Erdély mindenese 125 éve a Bánság fővárosában született 11:14
Végh M. Balázs: Vallási motívumok Bodor Ádám prózájában 2:21

Játékszín

Csomafáy Ferenc: A féltékenység drámája. Othello a Kolozsvári Román Operában 11:9; A gólyakalifa 1:26; „En egy hosszútávfutó vagyok” – Beszélgetés Balázs Attilával 1:28; Kulcsár Szabolcs a bűvölet világában 5:8; Siflis Zoltán tükre 1:24

Emlékirat

Pap István: Barátom a földész 1:30
Árkossy István – Bágyoni Szabó István: Világ árnya, világ fénye (Részlet a Beszélgetőfüzetből) 10:24
Adamovits Sándor: Dévai emlékek 10: 9

Vadrózsa

Keszeg Vilmos: A népballada és a lokális emlékezet 11:24
Daniel Rita: Hallották, Haranglábban mi történt? Egy ballada története 11:25
Farkas Beáta: Az eseménytől a narratív reprezentációig 11:27

Illusztráció

Arany János 3:6
Árkossy István 5:1; 10:24–31
Bakos István 11:8
Balázs Attila 4:9
Balázs Éva 4:11
Balázs János 5:31
Bálint Lajos 4:16
Balogh Zoltán 4:22
Bánffy Miklós 3:28
Banner Zoltán 5:12
Baranyi Ildikó 4:21
Bárth János 4:7
Bartók Béla 3:4
Báthory István 3:4
Beck András 5:13
Benedek Elek 1:17; 5:7
Bethlen Gábor 3:3
Bod Péter 3:5
Bodor Ádám 2:21
Bodor Ferenc 4:27
Boga Alajos 3:7
Böloni Farkas Sándor 9/9:10
Bornemisza Péter 3:27
Borovickij, Jurij 5:10
Botár Edit 5:9, 14
Botár Katalin 5:12
Brândușa, Armanca 4:18
Brassai Sámuel 3:5
Brukenthal, Samuel von 33
Cosor, Viorel 4
Czecz János 3:27
Dávid Ferenc 6/9:92

Műhely

Bögözi Tímea – Gáll Orsolya: Molnár Józsiás élete és hagyatéka, avagy hogyan tűnik el városunk egyik híres szülöttjének emléke a köztudatból 5:29
Borbély Emília – Csíki Adél: A Gyergyószentmiklósi Egyházközség a 17. században Ferenczy György regestruma alapján 5:26
Farkas Margit: Borbáth Károly emlékezete 5:20
Kató Mária Magdolna – Fülöp Csenge: A sámánizmus madártávlattól. A magyar és az indián kultúra sámánizmusa régen és ma 3:17
Krizbai Andrea – Dinu Antonia: Tatrangi hagyományok és szokások 3:25
Line Ibolya Zelma: Brassó magyar költői a 20–21. században 2:24
Molnár Tünde: Barabás Miklós, a festő 3:28
Petriceanu András – Szöllösi Tamás: Honvéd hagyományörzés 2:27
Portik Izolda Magdolna: Gyergyószentmiklós a 17. században 2:31
Putnoki Ciceo Zoltán – Nagy Babos Rebeka: Fürdők és kalákák a Csíki-medencében 3:20
Szabó Emília: Szemerjai Szász Károly 3:30; Verestói Sámuel természettudományos szemlélete 11:29
Szilágyi Brigitta: Egy 20. századi néptanító lokális mítosza 5:23
Vörös Alpár: Az erdélyi tudományosság jövője 2:23
Zsizsmann Endre: Észmeiség és nyelvhasználat Apáczai Csere János Magyar Encyclopaediájában 2:29

Dávid Károly 4:20
Debreczeni László 6/9: 4, 16, 17, 60, 61, 110, 113–115
Demartin Lajos 2:5, 6
Döbrentei Gábor 6/9:10
Dsida Jenő 11:19
Endre Károly 1:9
Erőss Alfréd 2:11
Essig József 3:3, 5:2–31
Essig Klára 5:8
Farkas Róbert 1:4
Fazakas Mihály 4:12
Fenichel Sámuel 10:19
Fodor N. Éva 5:29
Franklin, Benjamin 11:29
Gáspár Melinda 4:22
Gavrickov, Mihail 5:11
Gergely István 3:2, 3, 6–9, 11, 13–16, 20–22, 24–31
Gonda Zoltán 5:27
Gyepsi D. Géza 4:21
Györfi Dénes 4:14
Györkös Mányi Albert 10:2, 3, 13
Gyulay Lajos 6/9:11
Háromszék Együttes 4:6
Heltai Gáspár 3:26
Hoffmanné 1:10
Hubay Miklós 5:3
Hunyadi János 6/9:83
Irsay Miklós 4:16
Jakabházi Sándor 4:20
Jakobovits Miklós 1:26
Jecza Péter 4:18
Jókai Mór 3:31

Jósika Miklós 3:4
Kádár F. Tibor 5:13
Kádár Katalin 1:18
Kádár Olga 1:19
Kádár Tibor 1:2, 3, 6–8, 13–15, 21–23, 25, 26, 28, 29
Kájoni János 3:11
Karvay Mór 1:17
Kazinczy Ferenc 6/9:1, 3, 117
Kelemen Lajos 3:2
Kemény János 11:8
Kocsis Rudolf 4:19
Kodály Zoltán 3:29
Kós Károly 2:4; 5:2; 11:7, 14–17
Kós Kati 10:3
Kovács Géza Sz. 5:25
Laskay Adrienn 4:17
László Miklós 4:4, 5
Lészay Bordy Margit 5:9
Lijuksin, Jurij 5:11
Madácsi Zoltán 4:27
Makoldy József 6/9:39, 83, 112; 11:13
Mátyás király 6/9:13
Mikes Kelemen 3:25
Miklós János 5:24
Misztótfalusi Kis Miklós 3:24
Nagy Imre 11:8
Öllerer Ágnes 4:8
Pápai Páriz Ferenc 3:26
Petőfi Sándor 3:3
Plájás István 4:22
Pussi Mária 1:22
Regényi Gábor 4:23

Reményik Sándor 3:30
Ruha István 5:12
Simó Enikő 5:6
Soó Zöld Margit 4:13, 5:16
Szabó Béla 4:24
Székely Szabó Zoltán 4:9
Széman Péter 4:7
Szeneci Molnár Albert 3:24
Szentimrei Jenő 2:4
Szilágyi Aladár 4:6
Szilágyi Ferenc 6/9:11
Szuhanek Oszkár 1:9–12
Tamás András 4:23
Teleki Sámuel 6/9:20
Tikanete, Radu 4:20
Tompos Opra Ágota 5:19
Tóth László 5:289
Tury László 11:4
Vass Géza 5:22
Veress Pál 5:22
Verholancsev, Mihail 5:11
Wesselényi Miklós 3:25, 6/9:9

Névmutató

Ábrám Zoltán 4:15
Adamovits Sándor 10: 9
Apáczai Csere János 2:29
Aranka György 5:4
Arany János 3:6
Árkossy István 10:24–31
Bágyoni Szabó István 10:24
Bakó Botond 10:19
Bakos István 11:8
Balaskóné Osváth Zsuzsa 1:7
Balázs Attila 1:28; 4:9
Balázs Éva 4:11
Balázs János 5:31
Bálint Lajos 4:16
Balogh Zoltán 4:22
Banner Zoltán 5:12
Barabás Miklós 3:28
Baranyi Ildikó 4:21
Bárh János 4:7
Bartha László 4:27
Bartók Béla 3:4
Báthory István 1:22; 3:4
Beck András 5:13
Benedek Elek 1:17; 5:6, 7
Bethlen Gábor 3:3
Birck Edit 6/9:125
Bod Péter 3:5
Bodó Márta 1:13; 2:16; 3:10; 4:24;
5:17
Bodor Ádám 2:21
Bodor Ferencre 4:27
Boér Jenő 11:4
Boér Klára 1:22
Boga Alajos 3:7
Bögözi Tímea 5:29
Boldizsár Zeyk Imre 3:16
Boldizsár Zeyk Zoltán 3:16
Bölöni Farkas Sándor 9/9:10
Borbáth Károly 5:20, 21
Borbély Emília 5:26
Bornemisza Péter 3:27

Borovickij, Jurij 5:10
Botár Edit 5:9, 14
Botár Katalin 5:12
Brânduşa Armanca 4:18
Brassai Sámuel 3:5
Brukenthal, Samuel von 6/9:33
Buzás Pál 3:12; 4:28, 29; 5:12; 10:3
Cosor, Viorel 4
Csáki Árpád 11:23
Csíki Adél 5:26
Csofary Ferenc 1:24, 26, 28; 3:14;
5:3, 8; 10:8; 11:9
Csorba Csaba 6/9:117; 12:10, 18
Czecz János 3:27
Damó Gyula 3:16
Daniel Rita 11:25
Dávid Ferenc 6/9:92
Dávid Gyula 4:16
Dávid Károly 4:20
Debreczeni László 6/9: 4, 16, 17,
60, 61, 110, 113–115
Demartin Lajos 2:5,6
Demény Attila 4:17
Dinu Antonia 3:25
Döbrentei Gábor 6/9:10
Dsida Jenő 11:8, 19
Dukrét Géza 10:6; 11:5
Elbe István 4:30
EMKE-díjak 2007 4:3
EMKE-díjasok 4:4,5
EMKE-laudációk 4:6–17.
Eröss Alfréd 2:11
Essig József 3:3; 5:2–31
Essig Klára 5:8
Farkas Beáta 11:27
Farkas Margit 5:20
Farkas Róbert 1:4
Fazakas Mihály 4:12
Fehér József 6/9:120
Fenichel Sámuel 10:19
Ferenczy György 5:26
Fodor N. Éva 5:29
Franklin, Benjamin 11:29
Fülöp Csenge 3:17
Gáll Orsolya 5:29
Gáspár Attila 2:4
Gáspár Melinda 4:22
Gavrickov, Mihail 5:11
Gergely István 3:2, 3–9, 11, 13–16,
20–22, 24–31
Gonda Zoltán 5:27
Gurzó K. Enikő 1:9; 2:7; 10:11
Guttman Mihály 3:16; 4:8
Guttman Szabolcs 12:8
Gyepsi D. Géza 4:21
Györfi Dénes 4:14
Györkös Mányi Albert 10:2, 3, 13
Gyulay Lajos 6/9:11
Haszmann Pál 3:9
Heltai Gáspár 3:26
Herepei János 2:18
Hubay Miklós 5:3
Hunyadi János 6/9:83
Ignác Károly 4:28
Irsay Miklós 4:16
Jakabházi Sándor 4:20
Jakó Zsigmond 12:13, 23

Jakobovits Miklós 1:26; 3:6
Jecza Péter 4:18
Jókai Mór 3:31
Jósika Miklós 3:4
Kádár F. Tibor 5:13
Kádár Tibor 1:2, 3, 6–8, 13–15, 21–
23, 25, 26, 28, 29
Kántos Lajos 4:6
Karvay Mór 1:17
Kató Mária Magdolna 3:17
Kazinczy Ferenc Svédo. 6/9:104
Kazinczy Ferenc, író 6/9:1
Kelemen Lajos 3:2
Kemény János 11:8
Keszeg Vilmos 1:24
Kiss Éva Evelin 4:11
Kocsis Rudolf 4:19
Kodály Zoltán 3:29
Kós Károly 2:4; 11:7, 14–17
Kós Kati 10:3
Kötő József 4:7
Kovács Ágnes 4:29
Kovács Géza Sz. 5:25
Kristóf György 6/9:96
Krizbai Andrea 3:25
Kulcsár Szabolcs 5:8
Laskay Adrienn 4:17
László Miklós 4:4, 5
Lészay Bordy Margit 5:9
Lijuksin, Jurij 5:11
Line Ibolya Zelma 2:24
Lisztóczy László 2:11; 10:14
Madácsi Zoltán 4:27
Makoldy József 6/9:39, 83, 112;
11:13
Mátyás király 6/9:13; 12:6
Mikes Kelemen 3:25
Miklós János 5:24
Misztótfalusi Kis Miklós 3:24
Molnár Józsiás 5:29
Molnár Tünde 3:28
Muzsnay Árpád 11:18
Nagy Babos Rebeka 3:20
Nagy Imre 11:8
Németh Júlia 3:7; 4:13
Öllerer Ágnes 4:8; 12:9
Orbán István 1:6; 3:3
Panek Kati 4:6
Pap István 1:30
Pápai Páriz Ferenc 3:26
Pásztkány Árpád Zoltán 4:16
Perjámosi Sándor 1:17:
Petőfi Sándor 3:3
Petriceanu András 2:27
Plájás István 4:22
Portik Izolda Magdolna 2:31
Pozsony Ferenc 4:7
Pussi Mária 1:22
Putnoki Ciceo Zoltán 3:20
Regényi Gábor 4:23
Reményik Sándor 3:30
Ruha István 5:12
Salamon András 4:12
Sas Péter 11:11
Sebestyén Spielmann Mihály 4:14
Siflis Zoltán 1:24;
Simó Enikő 5:6

Soó Zöld Margit 4:13, 5:16
-s-r (Adamovits Sándor) 11:8
Sylvester Lajos 1:4; 4:9; 5:6
Szabó Béla 4:24
Szabó Emília 3:30; 11:29
Szabó Zsolt 1:3; 2:3; 6/9:1; 11:3;
12:3, 23
Székely Szabó Zoltán 4:9;
Szekernyés Irén 4:9
Szekernyés János 4:18; 11:14
Szélyes Ferenc 4:9
Széman Emese Rózsa 5:4; 12:4
Széman Péter 4:7
Szemerjai Szász Károly 3:30

Szenczi Molnár Albert 3:24
Szentimrei Jenő 2:4
Szentlászló Napi Kórustalálkozó
3:16
Szilágyi Aladár 4:6
Szilágyi Brigitta 5:23
Szilágyi Ferenc 6/9:11
Szőke Zoltán 3:16
Szöllősi Tamás 2:27
Szuhanek Oszkár 1:9–12
Takács Gábor 5:10
Tamás András 4:23
Tamás Gebe András 3:16
Teleki Sámuel 6/9:20

Tikanete, Radu 4:20
Tompos Opra Ágota 5:19
Tóth László 5:289
Tury László 11:4
Vajda György 4:21
Vajnárné Székely Ilona 11:10
Vass Géza 5:22
Végh M. Balázs 2:21
Veress Pál 5:22
Verestói Sámuel 11:29
Verholancsev, Mihail 5:11
Vörös Alpár 2:23
Wesselényi Miklós 3:25; 6/9:9
Zsizsmann Endre 2:29

KÖNYVESHÁZ

2006–2007

Tartalom és névmutató

Bákai Magdolna – Kolbert Tünde: Könyves hírek 119
Bákai Magdolna: Egymásért vagyunk, avagy óran-
gyalkák a Tamasz klubban 70, Gyergyószentmiklós-
son, Borszéken és Maroshévízen megjelent könyvek
1993–2006 96
Bedő Melinda – Kelemen Katalin: Erdélyi Magyar
Könyvtárosok IV. Vándorgyűlése Csíkszeredában 81
Berszán István: Az írás és olvasás rítusai – irodalmi
tartamgyakorlatok 8
Bodó Márta: Színjáték a piarista iskolában 50
Bura László: Hat év termése. A Szatmárban élő szer-
zők 2002–2007-ben megjelent munkái 99
Diószegi György Antal: A Lőtsey Spielenberg-család
története és jelentősége az erdélyi magyar művelő-
déstörténetben 55
Dukrét Géza: A bihari turizmus története 71
Elbe István: Kossuth Lajos turini könyvtára 60,
Könyvvadászat 94
Ferencz Ünige: „A könyvtáros és olvasó a változó
világban”. Határon túli magyar könyvtárosok IX.
továbbképzése 92
Gábor Dénes: Metszerművészetünk remekeiről 112
Gereben Ferenc: Kisebbségi kétnyelvűség és olvasás-
kultúra. (Ezredfordulós körkép a Kárpát-medence
magyarságáról) 13
HL Világtalálkozóra 104
Hubert Áldikó: Miért alkalmazhatók még ma is Né-
meth László olvasásra nevelésről írt tapasztalatai? 17
Illés Molnár Márta: Karlsruheban magyarul 23
Jánosi Andrea: A kolozsvári Egyetemi Kiadó köny-
vei 1998–2007 101
Kamarás István: Vallásosság és irodalomolvasás 31
Kedves Tímea: Számítógépes tanfolyam nyugdíja-
soknak 94
Kiss Gábor: Olvasás, könyvtárhasználat a 21. század
hajnalán 37

Kiss Jenő: Botladozó 3
Kocsis Mariann: Használhatóak-e a meglévő magyar
elsős tankönyvek határainkon túl is? 29
Kocsis Tünde: Kinek legyen hálás? 106
Korzenszky Richárd: Monostor, könyv, szerzetesség
40
Kovács Marianna: Gyermekkönyvtár, gyermekolva-
só ma 42
Kriterion könyvek 112
Lehoczky Attila: A Fecskés könyvek új sorozatáról
102
Máriás József: Bánffy Miklós világa 107
Művelődés könyvek 115
Nagy Attila: Gyökereinket keresve, avagy Bod Péter
Megyei Könyvtár Sepsiszentgyörgyön 83, Veszélye-
sebb a világ versek nélkül (Világkongresszus az ol-
vasásról Budapesten) 4
ReMeK hírkavalkád 84
Rigó Béla: Kincskereső vagy Nincskereső 44
Sas Péter: A 85 éves Lőrincz László köszöntése 79,
Herepei János kéziratban, adatgyűjtés állapotában
maradt munkái 66
Sólyom László köztársasági elnök köszöntője 7
Sylvester Lajos: Háromszéki olvasókönyv 108
Szakács Rita: Könyvtárbarométer 91
Szócs Imre: Barangolás Háromszéken 109
Új könyvek 2006–2007 120
Vántsa Judit: ReMeK-e-hírlap. A romániai magyar
könyvtárosok elektronikus hírlevelének bemutatása
48
Végh Balázs Béla: A szatmárnémeti Ady Endre Tár-
saság könyvei 110, Száz éve jelent meg a Nyugat 77,
Tündérekertünk gyermekversei 111
Végh M. Balázs: Franz Hodjak kolozsvári megjelené-
sei 118, Tanulmánykötet Láng Gusztáv tiszteletére
117

(folytatás a 14. lapról)

sem tudnak korvinák Erdélybe hozataláról, noha említik Mátyás király gyűjteményének pusztulását. Maga Honterus is a barcasági szász egyházak reformációjáról 1543-ban kiadott könyvében csak annyit mond, hogy Brassóban könyvtárát állított, amelyet szerény lehetőségeikhez mérten (*pro nostra mediocritate*) igyekezett az oktatás érdekében jól felszerelni. A városi számadáskönyvek csakugyan igazolják, hogy a tanács 1543 nyarán és őszén 312 Ft-ért vásárolt könyveket Bálint bibliopólától a könyvtár számára. Ezenkívül apróbb összegeket is fizetett a könyvek bekötéséért. A reformáció szolgálatára újjászervezett brassói iskolának azonban nyilvánvalóan nem bibliofil kéziratokra, hanem tankönyvekre és Németországból importált új szellemű kiadványokra volt szüksége. A fenti összeg tehát nem tekinthető Budáról Erdélybe menekített korvinák vételárának.

A brassói könyvtárhoz fűződő ismertett hagyomány alaptalansága egyébként legilletékesebb források, a könyvtárnak az 1689. évi nagy tűzvész előtti időből való leltárai segítségével mutatható ki. A Schesaeus-féle értesülés hitelének elbírálása szempontjából különösen fontos az 1575. évi leltár bizonygatója. Az abban felsorolt kb. száz kéziratos kötet közül azonban legjobb akarattal is csak egy Plutarkhoszról és az 1625. évi leltárban felbukkanó Lucretiusról (*De rerum natura*) lehetne feltételezni, hogy a Corvinából került Brassóba. A többi kéziratot az iskola könyvtára minden kétséget kizáróan a plébániától és a helybeli domonkos kolostortól örökölte. Hasonlóképpen semmi nyoma sincs az egykorú leltárakban a görög egyházatyák Konstantinápolyban, Moldvában és Havasalföldön vásárolt állítólagos kéziratainak.

Ezek után felmerül a kérdés: megfelelő valóságos történeti alap híján hogyan kell elképzelnünk a Corvina és a brassói könyvtár közötti kapcsolat hagyományának kialakulását?

Mint mondtuk, Schesaeust tekinthetjük az 1570–1580-tól nyomon kísérhető irodalmi-tudós hagyomány elindítójának. Schesaeus nyilvánvalóan a Honterus alapította iskola humanista-tudományos tekintélyét kívánta öregbíteni azáltal, hogy könyvtárát a Corvina erdélyi utódjának tünteti fel. Ehhez az ötletet a szebeni származású Georg Reicherstorffer *Chorographia Transylvaniae* (Viennae, 1550) című munkájának Brassóról adott leírása szolgáltathatta neki. Eszerint a törökföldi kereskedelméről híres városban nemrégiben olyan könyvtárat alapítottak, amilyen Mátyás király gyűjteményének szétszóródása óta nem volt az országban. Reicherstorffernek ezt a jogos büszkeségtől duzzadó megállapítását Schesaeus költői szabadsággal úgy fogalmazta át fentebb említett történeti eposzában, hogy azáltal a brassói könyvtár tűnjék Mátyás király gyűjteménye örökösének. A hagyomány görög vonatkozású ágának kialakításához az indítást Schesaeus szintén Reicherstorffernek Brassó keleti, görög és román kereskedelmi összeköttetéseit hangsúlyozó szövegéből nyerhette.

Mi vezethette azonban a tudományos igényességgel dolgozó és általában jól értesült Schesaeust, hogy ennyire messze menjen Reicherstorffer megjegyzésének értelmezésében? Brassó abban az időben Erdély legelevenebb művelődési központjának számított. Egyben úgy élt a köztudatban, mint a latin és a görög

művelődési terület fontos érintkező pontja, mely kiemelkedő szerepet játszott a reformáció és az ortodox világ közötti kapcsolatokban. Minden erdélyi számára hihetőnek látszhatott, sőt egyenesen hízgelő lehetett tehát Schesaeus megállapítása, mely a késő humanizmus fellegvárának tekintett brassói könyvtár kezdeteit egyszerre kötötte a humanizmus latin ágában előkelő helyet élvező budai gyűjteményhez és Bizáncnak a hellén művelődési kincseket átörökítő nagy múltú görög könyvtáraihoz.

Feltevésünk szerint azonban Schesaeust bizonyos tények ismerete szintén felbátoríthatta Reicherstorffer megjegyzéseinek a fenti értelemben való átfogalmazására. Aligha hihető, hogy Schesaeus, a fejedelmi udvar köreivel jó kapcsolatokat tartó, élvonalbeli erdélyi humanista, ne szerzett volna tudomást budai eredetű könyveknek Erdélyben s talán éppen Brassóban való felbukásáról. Ismeretes a bizalmas baráti kapcsolat Honterus és a Zápolyák budai, majd erdélyi udvarában secretariuskodó Pesti Gáspár humanista között. Pesti személye révén adva volt a lehetőség, hogy ne csak a budai könyvtár sorsáról szóló hírek, hanem onnan származó egyes – talán nem is kéziratos – kötetek szintén eljuthassanak Brassóba. E lehetőség nyitva hagyása azonban semmiképpen sem gyengítheti azt az előbbi megállapításunkat, hogy a Corvina jelentős töredékeinek Brassóba kerüléséről szóló legenda történetileg nem igazolható. A lokálpatriotizmusnak hízgelő legendák kialakulásához azonban többnyire egészen kicsiny reális mag is elegendő. És ez a brassói tradíciónak a görög kéziratokról szóló részével kapcsolatosan, a Corvina-hagyomány vonatkozásában szintén sokat eláruló módon, bizonyítható is.

Honterus 1540-ben Brassóban kinyomtatta a Nilus görög egyházatyának tulajdonított KstpáXoaa című munkát. Ennek eredeti kézirátát a szász reformátor – az 1559. évi bázeli kiadást sajtó alá rendező Michael Neander közlése szerint – egyik régi havasalföldi (kolostori) könyvtárban találta. Minthogy Neander ezt az információt közvetlenül Brassóból és minden jel szerint éppen Honterus legközvetlenebb munkatársától, Valentin Wagnertől nyerte, semmi okunk sincs az értesülés hitelességében kételkedni. Jóllehet Neander szövegéből az is kiderül, hogy Honterust és Wagnert korai haláluk megakadályozta egyéb görög kéziratok felkutatásában, mégis a már említett Daniel Reipchius néhány évtizeddel később azt írta, hogy a brassói könyvtár a konstantinápolyi pátriárkától szerezte meg a görög egyházatyák műveit. A Honterus-féle Nilus-lelet valóságára felépülő legenda azonban – amint előbb láttuk – a 17–18. században tovább terebélyesedett, és Filstich már azokat a családokat is megnevezi, amelyeknek köszönhető a város ezeket a művelődési kincseket. A Nilus-kódex Brassóba kerülésének tényét – Schesaeus idézett szövegének hatása alatt – egymagában elegendő volt a legendaképződés elindításához. További alakulását viszont nyilvánvalóan olyan közismert tények befolyásolták a későbbi nemzedékek tudatában, mint Brassónak a Kelettel való kiterjedt kereskedelmi összeköttetése, a görög és különösképpen a román művelődéssel való állandó kapcsolatai. Például aligha lehet kétséges, hogy a Benkerek, Czakiak és egyéb brassói patríciusok havasalföldi és moldvai kézirát-vásárlásainak legendáját a

17. század folyamán annak a nagyméretű könyvkereskedelemnek az emléke alakíthatta ki, amelyet ezek a családok az előző században Coresi nyomtatványaival a két fejedelemségben folytattak.

Az erdélyi szász elbeszélő forrásoknak a Corvina és a brassói könyvtár kapcsolatairól szóló értesülései tehát nem állják ki a kritika próbáját, és ezért a történelmi anekdoták birodalmába kell őket utalnunk. Ezek után első pillanatra különös ellentmondásnak tűnhet az az állítás, hogy ennek ellenére hiteles és közvetlen adatokkal bizonyítható, miszerint az erdélyi hagyománynak bizonyos történeti magva mégis csak volt. Arra vonatkozóan, hogy a szétszóródó budai királyi könyvtárból egyes darabok már a 16. században Erdélybe sodródtak, Szamosközy Istvánnak (kb. 1565–1612) egy eddig figyelmen kívül hagyott közlését idézhetjük. A bibliofilijával is kitűnő, humanista történetíró a kolozsvári jezsuita rendház és könyvtár 1603-ban történt feldúlásának elbeszélése során a következőket írja a tulajdonában volt korvina-kódex pusztulásáról: *„Ezek között volt Flavius Proculus Iustinusnak a királyok és birodalmak kezdeteiről szóló kivonata is, elegáns betűkkel írt hártakódex, amely Mátyás király budai könyvtárából holmi véletlen folytán sodródott hozzám, egész könyvtáramnak legfőbb ékessége – pedig a háborúknak emez örvénylő forgataga előtt nem megvetendő gyűjteményem volt –, és az ostoba tömeg fekevesztett tombolása folytán ez is elpusztult. Ezt a könyvet néhány hónappal ez előtt az országos csapás előtt – a kódexnek és magamnak balszerencséjére – Marietti Antalnak, a tudós jezsuitának adtam kölcsön használatra, amit az országunkat és magánszemélyeket egyaránt sújtó bajoknak ebben a megőrkítésében annál is szívesebben említék meg, mivel e híres szerzőnek idők folyamán nemcsak két első neve merült felédésbe, hanem még könyvének fentebb feltüntetett címe is elkallódott, úgyhogy – tudomásom szerint – eddig mindegyik nyomdá puszta melléknévvel és cím nélkül adta ki. Hogy erről, a szakértőknek mi a véleménye, az az ő gondjuk; nekem az is elég, ha jóhiszemű előadásomnak hitelt adnak. Nem is szólok sok egyébről, amit ebben a kéziratban másképpen olvashatni, mint a közkeletű kiadásokban.”*

Szamosközy fenti leírásából úgy látszik, hogy a könyvtára díszet alkotó hártya Corvin-kódex humanista librariával íródott, és feltehetőleg Marcus Iustinusnak ma *Epitomen historiarum Philippi carum Trogi Pompei* címmel nyilvántartott terjedelmes történelmi munkáját tartalmazta. Mégpedig a közkezen forgó szövegtől sok helyen eltérő variánsban. A Iustinus teljes neve és művének pontos címe körül egészen az újabb filológiai irodalomig kísértő bizonytalanság Szamosközy fogalmazásán is megmutatkozik. Meghatározási kísérlete azonban így is azt sejteti, hogy a sokoldalú erdélyi humanistát a kodikológia kérdései szintén foglalkoztatták.

Bár Szamosközy nem árulja el, hogy honnan jutott e korvinához, legvalószínűbbnek az a feltevés látszik, hogy a Báthori Zsigmondtól (1581–1599) első lemondásakor (1598) barbárul elpusztított gyulafehérvári fejedelmi könyvtárból kerülhetett az akkor ott levéltároskodó Szamosközyhez. Tudjuk, az ottani fejedelmi kincstárban őrizték Mátyás király kardját és Corvin János keresztjét is, amelyek szintén Budáról kerültek oda. A Budáról Erdélybe történeti könyvtármenekítés kérdésének végleges eldöntéséhez a kulcsot különben – úgy látszik – azoknak a könyveknek a módszeres átvizsgálása szolgáltathat-

ja, amelyeket Náprágyi Demeter (1556–1619) erdélyi katolikus püspök 1600-ban vitt el magával a gyulafehérvári fejedelmi könyvtárból, és amelyeket ma a győri püspöki szeminárium gyűjteményében őriznek. Az eddigi szűkszavú közlések ugyanis megengedik azt a feltételezést, hogy a Náprágyi által elvitt könyvek között olyan kötetek is akadhatnak, amelyek Budáról kerültek le Gyulafehérvárra. Például ilyennek látszik az a budai scriptorium mellett működő könyvkötő műhely termékeire emlékeztető bársonykötésű, nyomtatott Erazmus (Basileae, 1516), amely – névbejegyzése bizonyossága szerint – egykor János Zsigmond fejedelem (1540–1571) tulajdonában volt. A könyvtáblák bársonyba borítása Erdélyben a 16. század közepén annyira szokatlan, hogy e könyv kötését sem tulajdoníthatjuk János Zsigmondnak, hanem jóval korábbinak, a nyomtatáshoz (1516) közeli időből valónak kell minősítenünk. Már csak azért is, mert Erazmus e kiadványa 1516-tól fogva fél évszázad viszontagságai között kötetlenül aligha maradt volna meg, amíg a könyvbarát erdélyi fejedelem védelmébe veheti. Több hasonló kötet előkerülése esetén talán az válnék kézzelfoghatóan bizonyíthatóvá, hogy 1541-ben – ha nem is annyira az akkor már jobbra széthordott korvina-kéziratokból – a budai könyvtár egyéb, nyomtatott darabjaiból Izabella királynő udvarával és az ottani menekülőkkel együtt bizonyos mennyiségű könyv mégis csak lekerülhetett Erdélybe. A budai királyi könyvtárnak ezek az esetleg Jagelló-, sőt Zápolya-kori nyomtatott darabjai nagyobb számuknál fogva döntő módon hozzájárulhattak a fentebb elemzett helyi hagyomány kialakulásához. Néhány Mátyás-kori kódex jelenléte csak igazolásul szolgálhatott ehhez a tradícióhoz az erdélyi köztudatban. Azt ugyanis minden további konkrét adat hiányában szintén joggal feltételezhetjük, hogy a Szamosközyhez került hártakódex nem egyedüli korvinája lehetett sem a gyulafehérvári fejedelmi könyvtárnak, sem pedig a 16. századi erdélyi gyűjteményeknek.

Jelenleg azonban Szamosközy kódexén kívül még csupán egyetlen korvináról bizonyítható kétségtelenül, hogy már a fejedelmi korszakban is Erdélyben volt. Ezt a Tibullus, Catullus és Propertius verseit tartalmazó hártakódexet jelenleg a bécsi Nationalbibliothek őrzi, ahová Savoyai Jenő herceg (1663–1736) könyvtárából jutott. E kötet vándorlása azóta követhető nyomon, hogy Apafi Mihály (1632–1690) fejedelem könyvtárába került. Ismeretes, hogy az Érsekújvár ostromáról hazatérő fejedelem 1663-ban meglátogatta Mátyás budai könyvesházát. Feltételezhető tehát, hogy e kódexet Apafi akkor kapta ajándékba török patrónusaitól. Mindaz azonban, amit a királyi könyvtár kéziratainak korai széthordásáról, illetve a Peter Lambeck (Lambecius) 1666. évi szemléjekor és Buda felszabadulásakor ott talált könyvekről tudunk, kevésbé valószínűsíti ezt a feltevést. Hihetőbbnek látszik, hogy ez a kódex is még a 16. századi menekítés során került Erdélybe, esetleg szintén a gyulafehérvári könyvtárba, majd annak szétszóródása után valamelyik itteni gyűjtőtől jutott a könyveket kedvelő Apafi fejedelemhez. Bizonyos azonban csupán annyi, hogy amikor a kincstár II Apafi Mihály halála (1713) után családi javait felleltározta, e kötet szerepelt az öreg fejedelemtől származó könyvtár anyagában. II. Apafi Mihályné halá-

lát (1725) követően aztán az Udvari Kamara sürgősen elrendelte, hogy az évtizedek óta Szebenben elraktározott Apafi-ingóságokat árverés útján értékesítsék. Az egykori fejedelmi könyvtár 1726. február 6-án került kalapács alá – teljes érdektelenség mellett. Így vásárolhatta meg a gyűjtemény legértékesebb darabját hat rajnai forinton Nádudvari Sámuel enyedi diák (mh. 1754), a későbbi nagyenyedi református pap.

A 18. század végén az erdélyi hagyomány már meglehetősen kiszínezve beszéli el e kódex további sorsát. Eszerint e korvina felbukkasására a Küküllővárott állomásozó Joseph Wenzel Liechtenstein herceg figyelt fel elsőnek. Miután Enyedre küldött megbízottja útján a kódex egyetlen éjszakán át való tanulmányozásáért 30 rajnai forintot fizetett Nádudvarinak, Erdély akkor legnagyobb bibliofiljét, Köleséri Sámuel (1663–1732) kérte meg, hogy e ritkaságot bármi áron szerezze meg neki. Köleséri a saját és az enyedi professoratus tekintélyével kényszerítette Nádudvarit, hogy mondjon le értékes szerzeményéről, amelyet aztán saját ajándékként a hercegnek adott. Bár így mondja el a dolgot Teleki Sámuel 1770. szeptember 27-én Christoph Saxius utrechti professzorhoz írt levelében és így jegyzi ezt fel Bod Péter, illetve a Nádudvarival személyes ismeretségben állott Hermányi Dienes József is, mégis alapos okunk van kételkedni e történet egyes részleteiben. Az lehetséges, hogy az erőszakos könyvszerzéseiről és zsugoriságáról egyaránt hírhedt Köleséri Liechtenstein hercegre hivatkozva csikarta ki Nádudvaritól a kódexet. Hermányi Dienes József szövegéből azonban arra is lehet következtetni, hogy Köleséri egyidejűleg 100 tallért adott az örökösnek pénzügyi zavarokkal küzdő Nádudvarinak Frankfurtban lévő szorongató adóssága kifizetésére. Bármiként jutott légyen is Köleséri a kódexhez, az kétségtelen, hogy e raritást nem ajándékozta oda az Erdélyből 1726 augusztusában végérvényesen távozó előkelő pártfogójának. Az erdélyiek később bizonyára azért gondolták, hogy e kódex a Liechtenstein-könyvtárba került, mert Köleséri e kézirat alapján készített Tibullus-kiadványát a hercegnek ajánlotta. Az eredeti kódexszel azonban Köleséri, a kézirat utolsó lapja versójára írt feljegyzésének bizonyossága szerint, Savoyai Jenő hercegnek kedveskedett. Bizonyára azért, hogy biztosítsa maga számára ennek jóindulatát a bárói cím elnyerésére indított akciójához. Ez a korvina tehát 1729 körül került, Köleséri Sámuel ajándékként, Erdély akkori legnagyobb magánkönyvtárából Jenő herceg, majd pedig 1738-ban a császári ház gyűjteményébe.

Az irodalom még egy harmadik erdélyi korvinát is nyilvántart. A marosvásárhelyi Teleki Téka egykori Tacitus-kötete azonban (melyet jelenleg a New Hawen-i egyetem könyvtára őriz) Budáról még a mohácsi vész előtt nyugatra került, és Erdélybe csupán a 19. század első éveiben jutott. Teleki Sámuel erdélyi udvari kancellár 1804-ben Strassburgban vásárolta. E kódex tehát semmiféle szerepet sem játszhatott a Corvinával kapcsolatos erdélyi hagyomány kialakulásában.

A minden kétséget kizáróan erdélyi provenienciájúnak bizonyult korvinakódexeken kívül azonban – éppen a legfrissebb kutatások eredményeként – még újabb két kézirattal kapcsolatosan valószínűsíthető, hogy legalábbis a 16. század folyamán az erdélyi

fejedelmek könyvgyűjteményéhez tartoztak.

Az olműtzi káptalani levéltár tulajdonában lévő, Attavantétól miniált korvináról, mely Leon Battista Alberti *De re aedificatoria* című művét tartalmazza, a korábbi szakirodalom azt állította, hogy jelenlegi őrzőhelyére Filipec (Pruis) János váradi püspök (1431–1509) birtokából került. A kézirat díszes első lapján azonban Mátyás király possessor-címerét utóbb kivakarták, és helyére a Zápolyák családi címerének ágaskodó farkasát festették tulajdonosjelként. Mint-hogy Filipec 1490 után elhagyta Magyarországot és Morvaországban kolostorba vonult, eddig nem lehetett elfogadható magyarázatát adni, mit keres a kódexben a magyar trónra csak 1526-ban emelkedett Zápolya család címere. Csapodi helyszíni vizsgálatai során azonban kiderült, hogy e kézirat még átmenetileg sem lehetett Filipec püspök tulajdonában, mert semmiféle saját kezű bejegyzés, illetve olyan 16. századi vagy akár későbbi jegyzet, amely a volt váradi főpap nevét valamiképpen is említené, nem található benne. A kötet Olmützre kerülésének legkorábbi bizonyítéka is csak egy 17. századi leltári bejegyzés. Ezek után – a Zápolya-címer alapján – arra kell gondolnunk, hogy ez a kódex nem közvetlenül Budáról, hanem az erdélyi fejedelmek könyvtárából a 16–17. század fordulóján került ki Olmützbe. A címer átfestését viszont inkább tulajdoníthatjuk a könyvszerzetének számtalan jelét adó János Zsigmondnak, mint apjának: Zápolya Jánosnak (1526–1540). Mint-hogy a fiatal fejedelem az 1560-as években könyvtára darabjait címeres supra-librosszal jelöltette meg, ebben az időszakban festethette családi címerét a gyűjteménye díszének tekintett korvinára is. Feltételezésünk szerint tehát az olműtzi kódex szintén az erdélyi fejedelmi könyvtár állományához tartozhatott a 16. század második felében és a századforduló zűrzavarai során kerülhetett ki Morvaországba.

A közvetítő, esetleg, ugyanaz a Náprágyi Deme-ter püspök lehetett, akinek könyvgyűjteményével kerülhetett Győrbe a jelenleg ott őrzött Blondus-korvina. Ennek a firenzei Petrus Cenninius kezével 1467-ben másolt hártya kéziratnak az előélete felől az irodalom semmiféle útbaigazítással sem szolgál. A kötetet eddig tanulmányozók azonban nem észleltek semmi olyan mozzanatot, amelyik kizárná azt a feltételezést, hogy ez a kódex is Náprágyitól került a 17. század elején a győri püspöki szeminárium könyvtárába. A győri könyvtárat, sajnos, mind ez ideig nem vizsgálták át módszeresen annak megállapítása végett, hogy milyen kötetek tartoznak a Náprágyi-hagyatékhöz, illetve ebből melyek származnak a gyulafehérvári fejedelmi könyvtárból. Miután az eddigi ötletszerű kutatások is több olyan művet vetettek felszínre, amelyek vitathatatlanul csak az erdélyi fejedelmek gyűjteményéből kerülhettek Náprágyihoz, indokoltnak látszik a gyanú, hogy a Zápolyák és Báthoriak szétszóródott 16. századi könyvtárának legjelentősebb töredéke Győrött lappanghat. A János Zsigmond, Báthori István (1571–1575), Báthori Krisztof (1576–1581), Báthori Zsigmond tulajdonában volt példányokon kívül, csakis a fejedelmi könyvtárból juthattak a püspök gyűjteményébe a kivégettetett Gyulai Pál ma Győrött található könyvei. Alaposnak látszik a remény arra is, hogy azoknak a műveknek egy része, amelyeket János Zsigmond 1563-ban az áruló Balassa Menyhért titkártól, Bódog Józstól el-

koboztatott és a fejedelmi könyvesházba szállítottatott be, szintén Győrött bukkan elő. Ha tehát a győri könyvtár legrégebbi anyaga ennyi szállal kapcsolódik a gyulafehérvári gyűjteményhez, a Blondus-korvináról szintén feltételezhető az erdélyi proveniencia mindaddig, amíg ellenkező érv fel nem merül.

Az erdélyi könyvtárfejlődés Corvina-hagyományát kétségtelenül erősítették és ébren tartották Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelem arra irányuló fáradozásai is, hogy a töröktől megszerezzék Mátyás király könyvtárának Budán esetleg még fellelhető maradványait. Ezek azonban a tradíció kialakításában már nem játszottak szerepet. Inkább a meggyökeresedett hagyomány aktív hatóerejének bizonyosságai.

Szalárdi János krónikája szerint Bethlen Gábor „*azt is megkísértette vala a Portán, hogy a Mátyás király híres-neves bibliothecáját Budáról kiszerezhetette volna, arra nagy summát is ígérvén*”.

I. Rákóczi György erőfeszítéseiről már egész sor ügyirai is reánk maradt. A fejedelem előbb Huszein budai pasához fordult, majd 1632. augusztus 10-én a Portán próbálkozott és a következőképpen utasította ottani követét: „*Budán mennyi sok szép régi deák könyvek legyenek, melyek csak úgy senyednek el, ha kegyelmed módját aránzaná, bár ugyan ígérne vagy száz tallért, vagy 100 aranyat Zölfikárnak, bár csak másfél százat szerzene ide benne választva. Ha pedig mind ide szerzené, adnék bizony ezer aranyat neki.*” Miután Zölfikár dragomán azt tanácsolta a követnek, hogy ebben az ügyben külön-külön írjanak magának a szultánnak, a vezírnek és a főmuftinak, a fejedelem 1633. február 15-én, a hazai iskoláztatás érdekeivel és a német befolyás csökkentésével érvelve, az alábbi kérést terjesztette a szultán elé: „*Az nagy emlékezetű Bethlen Gábor fejedelem, látván, hogy a bölcs emberek mely nagy szüksége volna ez országnak, kezdett volt az oda fel, az felső országokra küldözni és taníttatni ugyan számosan mint úri főrendeket és közember gyermekeit is ugyan sok költséggel, kik közül némelyek visszajöven nagy tudománnyal, mindazolta ez ideig hájójoknak nagy haszonnal szolgáltak. De nem kevesen bevoán a német humort, pápistákká lőttek, és most nem hasznára, hanem romlására szolgáltnak hájójoknak, nemzetségeknak. Melyre képest igen eszesen gondolkozván róla, ugyanitt: Fejérvárott indított volt meg életében magunk vallásán való egy derekas nagy scholát, melyet soha el nem végezhetett, de oly állapottal hagyta, hogy immár nem sok hája lévén, Isten engedelméből elvégződik. Kinek hírére mindenfelől nem kevés számmal is gyülekeznek immár is mind tanuló ifjúság és bölcs emberek is. Az volna reménységem, ezután nem kellene pápa birodalmában bocsátanom az ország fiait, Hatalmasságod országának nagy kárára. Vagyon mindazonáltal ilyen nehézségem, hogy könyveim scholámban kevesen vagyon, ki nélkül igen szűkes lévén, ez nagy zűrzavarjában az oda fel való országoknak szeret nem tudom tenni. Tudván lenni hiszem Hatalmasságodnál, mikor Budát a szentséges szultán Szulimán, az Hatalmasságod boldog emlékezetű eleje, kézhez vette volna, noha nevezet szerint még a párnákon is megengedte volt hogy kihúzzák onnan, de akkor Fejérvárott is elegendő könyvek lévén, és az urak is inkább mind pápisták lévén, mivel azok a könyvek, kik ott voltak, nem hitűnkön való szent írások voltak, azokat nem vitték ki onnan, hanem most is ott vannak. Mivel azoknak ott való tartásában semminemű haszna nem lehet Hatalmasságodnak, sem azoknak kiadattatásában kára, nagy alázatossággal esede-*

zem Hatalmasságodnak, méltóztassék Hatalmasságod azokat kiadatni, hadd ne kellessék hazafiain sok költséggel az németek között felneveltetni, kik azt valamikor beszítették, soha országa csendességben nem lehetett. Én ezt el akarván távozlatni, igen alázatosan, de bizodalmasan kellett Hatalmasságodat megtalálnom felőlek. Ha kiken mi arany, ezüst volna, én kész leszek Hatalmasságodnak mást adni érte. Avagy ha Hatalmasságod le parancsolja is szedetni rólok, legyen az Hatalmasságod kegyelmes jóakarata.” Rákóczi 1633. július 21-i leveléből kiderül, hogy a Porta az ügyet már áttette a budai pasához: „*Az könyvekért is nem sok, most érettek az budai vezér ötezer tallért kévoán, meg se akarja mutatni penig az könyveket emberiünknek, noha az mint mi halljuk, még ezelőtt sok idővel igen kiadták volt római császár őfelségéknak az javát.*” 1633. december 8-án Rákóczi újból sürgette portai követét, hogy „*nyerhesse meg császártól, adassa ide őhatalmassága, ott is csak az moly emészti őket, semmi hasznát nem vehetik*”. Jelenleg ez az utolsó ismeretes adat Rákóczi akciója felől.

Nem tudni, hogy a Szalárditól ezzel az üggyel kapcsolatosan „*babonás nemzet*”-nek minősített törökök milyen indokolással tértek ki a fejedelem kérésének teljesítése elől, a Corvina megszerzésének gondolata azonban ennek ellenére tovább eleven maradt az erdélyi udvarban. Ezt bizonyítja a fejedelem kisebbik fiának, Rákóczi Zsigmondnak (1622–1652) Benedikt Skytte portai svéd követ előtt tett kijelentése, melyet ez 1652. január 3-án siet a könyvgyűjtéséről híres Krisztina királynőnek tudomására hozni. A herceg véleménye szerint ugyanis Európa két legrégebb és legszebb könyvtára, a konstantinápolyi és a budai a törököké. Tőlük lehetne kéziratokat szerezni, mert körükben senki sem érdeklődik ilyen raritások iránt. De a Bethlen–Rákóczi-féle akció folytatásának tekinthető Apafi fejedelem 1663. évi említett látogatása is a budai várban. Petrus Lambecius, a bécsi császári gyűjtemények őre 1666. évi leírása a budai könyvtár-maradványok siralmas állapotáról és értékéről sejteti, hogy az erdélyiek csak Apafi fejedelem kiábrándító hatású budai látogatása után hagytak fel Mátyás király könyveinek megszerzésére irányuló próbálkozásaikkal.

Erdély és a szétszóródó Corvina kapcsolata – látuk – másként festett a valóságban, mint azt a négy évszázaddal ezelőtt kialakult helyi hagyomány kiszínezte. Azzal azonban, hogy a budai királyi könyvtár talán nem is olyan jelentéktelen töredékeinek útja Erdélybe vezethetett, a fentebbi fejtegetések után – azt hisszük – az eddiginél sokkal komolyabban kell számolni. E töredékeket azonban nem annyira a brassói könyvtárban, hanem elsősorban a Zápolyák és a Báthoriak gyűjteményében kereshetjük. Feltevésünk szerint Izabella királynő a budai gyűjteményből főként élő, tehát nyomtatott könyvanyagot menekíthetett be Erdélybe, és ennek Brassóba is elvetődött egyes darabjai játszhattak szerepet a vizsgált erdélyi Corvina-hagyomány kialakulásában. A kérdés végleges eldöntéséhez azonban az út a 16. századi erdélyi fejedelmi könyvtárból származó kötetek felkutatásán és elsősorban a Győrbe került töredékek alapos tanulmányozásán át vezet.

1964/1974

Találkozás a történelemmel

Látogatás Jakó Zsigmondnál 1978-ban

Jakó Zsigmond, a tudós történész, a Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiájának tagja, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem középkor történeti tanszékének professzora a középkorkutatás egyik legjelesebb hazai egyénisége. Tudományágában – amely az utóbbi évtizedekben hatalmasat fejlődött, és a középkori életet egész területén, a jelenségeket a maguk összetettségében vizsgálja – a hazai magyar történétírók közül legmarkánsabb képviselője annak a vonulatnak, amely figyelmével a társadalom, a nép élete felé fordul, a népesedés, a gazdasági, társadalmi fejlődés, a sajátos társadalmi szerkezet és a művelődés múltbeli jelenségeit vizsgálja. Közelebről azt, amiben az itt élő magyarság önmagát adta, amiben a történelem folyamán népi létét megvalósította. Éppen ezért tudományos munkásságának, amely a mai közélettől és közgondolkodástól látszólag távol eső korokat kutatja fel, jelentős része van a romániai magyarságnak abban a szellemi törekvésében, hogy hiteles képet nyerjen önmagáról, a mai világban elfoglalt helyéről.

A közelmúltban megjelent tanulmányköteteinek – Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történetéből és a Philobiblon transilvan – széles körű visszhangja, óriási közönségsikere (lásd például közlebről a Művelődés 30/1977/9. számának Könyvtár-mellékletében közzétett ankétot és M. Berza professzor meleg hangú méltató cikkét a Luceafáru 1977/46. számában.) példázza, hogy a történész munkája milyen élénk visszhangra számíthat az olvasóknál, ha szűk szakmai körén túllépve egy nagyobb közösség elvárásaira is figyel.

„A mai nemzedék alapjaitól fogva új országot és társadalmat készülni felépíteni – írja Jakó Zsigmond egyik tanulmányában. – Tudja jól, sőt minden porcikájával érzi, hogy annak a közösségnek az élete, amelyhez ő is tartozik, nem vele kezdődik el a semmiből, hanem ezer szállal kötődik a földben porladó generációk hosszú sorának munkájához. Azoknak helytállása, küzdelme, szenvedései, bukásai és győzelmei nélkül neki sem volna módja és lehetősége a szocializmus megvalósításáért síkra szállni (...) A magyar nemzetiségnek az önmagával való számvetéshez találkozni kell a saját múltjával (...) A nemzetiségi önismeret lényege: bátor önvizsgálat és helyünk józan felmérése.”

Aki Jakó Zsigmond roppant és szerteágazó munkásságát akarja számba venni, zavarba jön a hallatlan gazdagság láttán. A köztét másfél száz tudományos közlemény – önálló kötetek, tanulmányok, forráskiadványok, egyetemi segédkönyvek stb. – idestova negyven esztendő fáradtságot nem ismerő, konok és kitartó, célirányos munkájának gyümölcse. A külső szemlélő számára áttekinthetetlen rengetegnek tetszik ez a munkásság. Akár tematikai, akár műfaji vagy más csoportosítás erőltetettnek látszik. Ezért döntöttünk úgy, hogy segítőtársul, kalauzul magát a szerzőt kérjük fel, hadd vezessen ő, a legilletékesebb. Kolozsvári otthonában, a Fellegvár oldalában, pontosabban a Kómál alján levő lakásában és tudományos műhelyében kerestük föl a tudóst. A könyvtárnyi régi könyv, szakmunka, korabeli metszet, sorukra váró, korábbi kutatásait jelképező, katonás rendben sorjázó cédulák tízezre: lehetne-e alkalmasabb hely-

szint találni ehhez a beszélgetéshez?

– Kezdjük talán a nemrég megjelent tanulmánykötetekkel. Milyen munkákat tartalmaz az Írás, könyv, értelmiség, illetve a Philobiblon transilvan?

– Mindkét kötet tanulmánygyűjtemény, válogatás. Számadás a célja. Számadás kutatói pályámról, pontosabban történetkutatói álláspontomról. Olyan életszakaszba léptem, amikor ez mindenképpen indokoltnak látszik. Mert amint korosodik az ember, bizony egyre gyakrabban merül fel benne a kérdés: mi is volt léte értelme, miként valósította meg a pályája elején kitűzött célokat. És főként, hű maradt-e ezekhez és így önmagához? Ebben a két kötetemben azokból a tanulmányaimból adok ízelítőt, amelyek a modern idők fontos társadalmi tényezője, az értelmiség feudalizmuskori erdélyi fejlődését igyekeztek tisztázni. Minthogy az értelmiségi létől mindig is elválaszthatatlan volt az írás és a könyv, a középkori erdélyi értelmiség kialakulásának főbb kérdéseit, ezek – történetét tanulmányozva közelítettem meg. Értelmiségünk kezdetein túlmenően szólok régi könyvtárainkról és levéltárainkról mint az erdélyi értelmiség működésének emléktáráról, és hogy ezáltal képet adjak olvasóimnak arról a jelentős könyv- és iratörökségről is, amellyel a középkori Erdély magyar értelmisége gyarapította országunk régi művelődési kincseit.

– Tanulmányköteteiben – sommásan fogalmazva – arra a kérdésre keresi a feleletet, hogy az erdélyi magyar lakosság sajátos műveltsége milyen helyi és egyetemes hatások alatt jött létre és fejlődött az évszázadok során, milyen intézmények és kik voltak hordozói és alakítói, milyen társadalmi közegben és hogyan terjedt. Miért választotta éppen ezt a témát?

– Témáim közül azért választottam éppen ezt a kérdéscsoportot, mert végigkísért egész tudományos kutatói pályámon. Még egyetemi hallgató koromban egykori professzoraim: Mályusz Elemér és Hajnal István keltették fel érdeklődésemet a középkori intellektualizmus kérdése iránt. Mái el nem halványuló, egész életre szóló élmény volt számomra Mályusz professzor lebilincselő kurzusa 1934–35-ben a középkori egyházi intellektualizmus különleges irányairól. Továbbá köteteim néhány tanulmányával érzékeltetni kívántam azt a sok és újszerű lehetőséget, amelyet az értelmiségtörténeti kutatások a román és magyar történeti kapcsolatok vizsgálata terén is ígérnek. A legrégebb román nyomtatott könyvről, az 1544. évi rejtélyes szebeni katekizmusról, a balázsfalvi könyvnyomtatás kezdeteiről és Timotei Cipariu könyvtárának kialakulásáról szóló tanulmányaim ezt a célt követik könyvemben. Több tanulmányban hívtam föl a figyelmet a szász–magyar történelmi kapcsolatok fontosságára, amelyek az erdélyi magyar művelődéstörténet tanulmányozása szempontjából, véleményem szerint, nélkülözhetetlenek.

– Hogyan látja tudományos pályájának alakulását, melyek voltak azok a fontosabb kérdések, amelyekre választ keresett és kapott?

– Négy évtizedes kutatói tevékenységemet, viszszatekintve, nagyon egységesnek látom. Persze a kiemelt témakörök időnként váltották benne egymást,

de egyik a másikból következett, a természetes folytonosság megszakítatlan közöttük, és végeredményben mindegyikkel egyetlen főcélhoz igyekeztem közelebb kerülni. Az érdeklődési körök, mint a láncszemek, egybekapcsolódnak, és mindig magasabb szinten ismétlődnek.

Talán az csábított a történelemhez, hogy segítségével környező világom engem is érdeklő és érintő jelenségeit jobban megérthetem, mélyebben elemezhetem, gyökereiben ragadhatom meg. Ezért lett legelső munkám (1940) tárgya legközvetlenebb pátriám, szülőföldem. Bihar megye középkori története, összehordani ennek a törökjárta vidéknek több állam területére szétszóródott oklevélanyagát, mikroszkopikusán vizsgálni egy kisebb táj társadalmát: egész életre szóló tanulsággal szolgáló történetiszemlételemet és munkamódszeremet illetően. Innen keltezhető erős érdeklődésem a gazdaság- és társadalomtörténet, a levéltári forrásanyag, a művelődésszociológia kérdései iránt. De innen ered az a felismerés is, hogy az erdélyi múltat hitelesen ábrázolni, feltárni csakis a három itt élő nép közös történetében lehet és érdemes, bármelyik oldaláról közelítsük is meg.

Érdeklődésem első körét tehát a társadalom- és gazdaságtörténet jellemzi. Főként a jobbágnép élete és mozgalmi, a mezőgazdaság múltja és az ipari munka kezdetei foglalkoztattak. Ennek az érdeklődésnek az eredményei közül – a török pusztítás előtti Bihar megye monográfiáján (1940) kívül – a Gyalui vártartomány urbáriumai (1944), a torockói jobbágymozgalmak (1945), a magyarpataki és kalini hamuzsírhuta (1953) történetével foglalkozó kiadványaimat és a torockói vasbányászat múltjával, az erdélyi hivatalnokság kezdeteivel vagy Szolnok–Doboka megye nemesi társadalmával kapcsolatos kutatásaimat említhetem meg. A megjelenésük óta eltelt évtizedek szakirodalmát azt mutatja, hogy eredményeim szilárdnak, módszereim pedig követésre méltóknak bizonyultak. Hogy mégis felhagytam ilyen irányú kutatásaimmal, annak életkörülményeim változásán kívüli oka, hogy a személyi kultusz éveinek elvárásait nem tudtam összeegyeztetni tudományos meggyőződésemmel.

Ekkor kerültek érdeklődésem előterébe a művelődéstörténet kérdései. Társadalomtörténeti érdeklődésemből az erdélyi értelmiség kezdeteinek tisztázását ültettem át kutatásaim új körébe. Részlettanulmányokban igyekeztem kidolgozni az eredményes vizsgálódás útjait-módjait, új művelődési összeköttetésekre fényt deríteni. Ha országunkban ezeket a kutatásokat ma már a korábbinál szakszerűbben és távolatosabban művelik, ebben talán az én kutatásaimnak is volt némi szerepük. Ebből a tárgykörből valók azok a tanulmányok, amelyek a közelmúltban megjelent magyar és román nyelvű kötetemben helyet kaptak, s amelyeket, nagy örömmel, a közönség is érdeklődéssel fogadott.

Az említett két kutatási kört át- és átszövik, de voltaképpen önálló érdeklődési kört alkotnak a történeti forrásanyag megóvását, feltárását és tudományos értékesítését előmozdítani hivatott erőfeszítéseim. Már Bihar megyére vonatkozó kutatásaim során meggyőződtem arról, mennyire kulcskérdése középkorkutatásunk megújulásának a levéltári anyaggal kapcsolatos munka korszerűsítése és a források jobb felhasználása. Mindezt gyakorlati munkával és elméleti síkon egyaránt igyekeztem előmozdítani. Gyakorlatilag, mint a volt Erdélyi Nemzeti Múzeum

levéltárosa, elméletileg pedig a történeti segédtudományok művelésével és forrásközlésünk megújításával. Nagy tanulságokkal szolgált számomra mind a levéltári rendszerező munka, mind pedig az aktív levéltárvelem, amelyre a háborús pusztítások idején került sor. Büszke vagyok rá, hogy a gondozásomra bízott gyűjtemény a veszélyeztetett magánlevéltárak bemenekítésével megkészszerződött, és ezáltal a volt Erdélyi Múzeum Egyesület az ország művelődési patrimoniumát felbecsülhetetlen károsodástól óvta meg. Ma is féltő szeretettel figyelem, hogy miként sáfarkodnak az akkor megmentett értékekkel, és mi történik, hogy ez az anyag a tudományos kutatások közkincsévé váljék.

Ugyanezt a célt kívántam szolgálni azoknak a segédtudományoknak a művelésével, melyek nélkülözhetetlenek az országunk régi forrásanyagának tekintélyes részét latin betűs (latin és magyar nyelvű) levéltári anyag történeti felhasználásához. A levéltártonon, hivataltörténeten kívül a latin paleográfia, az erdélyi pecséttan és papírtörténet kérdéseiről törekedtem korszerű rendszerezéseket nyújtani a levéltárosok, a kutatók s persze az egyetemi oktatás számára. Ilyen publikációim közül a Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának kiadásában megjelent erdélyi pecséttanom és a Radu Manolescu bukaresti professzorral együtt írt latin paleográfiai kézikönyv hatását és hasznát vélem kiemelkedőnek. Diplomatikai és oklevélkritikai tanulmányaimmal a forráshasználat területén annyira kívánatos kritikai szellemet igyekeztem élesztetni.

– Melyek a legidősebb feladatai ezen a területen a hazai történetírásnak?

– Történetírásunk állandó megújulásának egyik fő előmozdítója a hagyományos információs anyag rendszeres felrészítése ellenőrzött és új formákkal. Az elbeszélő forrásokkal kapcsolatos kiadási elveimről a Rettegi György emlékiratainak és Misztótfalusi Kis Miklós életművének szentelt köteteimmel szolgáltattam példát. E kötetek fogadtatása azt mutatja, hogy sikerült megtalálni a szakkutatást és a nagyközönséget egyaránt kielégítő közlési formát. De középkori latin okleveles anyagunk feltárási módjának korszerűsítése is hosszú időn át foglalkoztatott.

E nélkül ugyanis egész medievisztikánk egy helyben topog, mert a hagyományos integrális közléssel (a románra való fordítás nélkül is) kb. 100–150 esztendőre lenne szükség ezeknek az információknak a közzétételéhez. Ilyen hosszú ideig azonban történetkutatásunk nem várhat. Nézetem szerint olyan regeszta-művekre van mielőbb szükség, amelyek időrendben, tömören tájékoztatnak az egyes oklevelekben rejlő információk lényegéről, és elvezetik a szakembert az eredetihez vagy annak valamilyen modern technikával reprodukált, tehát olcsón beszerezhető hasonmásához. Szeretném remélni, hogy elképzeléseimről, ezek gyakorlati hasznára, még lesz időm megfelelő, nagyobb szabású példával szolgálni.

A segédtudományokat, a forrásokkal való bíbelődést általában száraz diszciplínáknak tartják, és többnyire úgy is művelik. Engem éppen társadalom- és művelődéstörténeti érdeklődésem óvott meg attól, hogy elveszítem szemem elől a források mögött rejtőző valamikori egyént és társadalmat: az embert. Számomra minden egyes írásemlékben benne rejlik valami a létrehozó egyénből és társadalomból, és ezt a segédtudományok művelőjének kötelessége kielemezni. Munkámmal éppen azt igyekeztem bizonyí-

tani, hogy a jövőben ilyen szemlélettel kell és érdemes közeledniük a kutatóknak a segédtudományi feladatokhoz.

– Hogy a nagyobb olvasótábor kíváncsiságát is kielégíthessük, hadd faggassam személyes jellegű kérdésekről is. Milyen indítékok késztették arra, hogy a történész néha ugyancsak göröngyös útját válassza? Milyen gyermek- és serdülőkori élmények játszottak ebben szerepet? Kik voltak a tanítómesterei, közvetlen munkatársai, segítőitársai?

– Sorsomat csakugyan már gyermekkori élmények eldöntötték. Bár szüleim és családom inkább azt szerették volna, hogy mérnök nagyapám nyomdokaiba lépjek, én már gyermekfóvel a múlt bűvöletébe kerültem. Nagyapámék régi micskei házának rejtelmek, a hagyományokat erősen és tudatosan őrző családi közösség, régi, elsárgult íráskorok és avult, testes latin könyvek, szóval minden, ami a gyermeki létet körülöttem keretezte, ami a gyermek figyelmét fölkelte, és ami a tudatomat formálta, mind, mind ebbe az irányba taszított. Ilyen hajlamoknak és érdeklődésnek engedve érettségi után, a család némi rosszallására, a történelem szakra iratkoztam be.

Akkori döntésemet sohasem bántam meg, mert ettől a pályától azt kaptam, ami a legjobban érdekelt és leginkább kielégített. Az egyetemen kitűnő mesterek keze alatt megszereztem a gyermekkorából hozott szenvedély kielégítéséhez szükséges szakmai felkészülést. Bár egész eddigi életemet hivatásos történészként éltem le, a múlt feltárása ma is több számomra kenyérkereset foglalkozásnál. Megmaradt egész lényemet kitöltő izgató szenvedélynek. Az ismeretlen részletek és a nagy összefüggések felderítése, új módszerek kidolgozása a néma emlékek megszólaltatására és minél hívebb értelmezésére: mindez mindennél izgalmasabb, halálosan komoly mulatság ma is számomra. Ezért nem sajnálom sohasem a fáradságot, nem riasztanak el a nehézségek attól, hogy a felmerült kérdéseknek a végére járjak. A választ ugyanis mindig elsősorban önmagam számára keresem. Sőt, minél nehezebb egy feladat, annál inkább sarkall a megoldásra. Ezért tudok teljesen azonosulni azzal a korról, azzal a kérdéssel, amelyet éppen kutatok. Mert amikor az erdélyi vajda kancelláriájával foglalkozom, akkor az egykori protonotáriusokkal és scribákkal, ha Várad középkori könyvtáraival, akkor Vitéz Jánossal és könyvbarát püspöktársaival vagyok együtt. Itt zsbonganak körülöttem, és én igyekszem félőük és tőlük mindent megtudni. Jólval többet annál, mint ami a feldolgozásomba belekerülhet.

Persze, ez a gyermekkorából hozott szenvedély már régen ellobbant volna, ha közben nem élesztik tanításukkal és példájukkal egykori tanárok, tanítómesterek, munkatársak, barátok, sőt tanítványok is. Tanáraim közül már említettem Mályusz Elemér és Hajnal István nevét. Az előbbi a középkor tanulmányozásához nélkülözhetetlen medievisztikai fegyverzettel, az utóbbi korszerű paleográfiai szemlélettel készített fel pályámra, és elszigetelt a középkori írásos emlékek, az írás és a társadalom kapcsolatainak újszerű vizsgálatához. Kelemen Lajos a múlttal és annak emlékeivel való teljes azonosulás képességét alakította ki bennem. Szabó T. Attila barátom a céltudatos, kitartó munkára, a nagy feladatok vállalására szolgált példával. Domanovszky Sándor, Francisc Pall, David Prodan és Andrei Oțetea munkásságukkal arra figyelmeztettek, hogy a historikusnak minden körülmények között ki kell tartania a megbízható munkamódszerek és a feltárt egykori

valóság torzítatlan kimondása mellett. Még egykori és jelenlegi tanítványaimnak is sokat köszönhetek ebben a tekintetben. Elvárásaikkal ugyanis segítettek egyrészt az önmagam megőrzésében, másrészt pedig az új, az eddig ismeretlen keresésében – legyen az történeti módszer vagy történeti téma.

– Melyek voltak ennek a négy évtizedes kutatói pályának a legfontosabb tanulságai? Gondolok itt a román történészekkel együtt dolgozó más nemzetiségű szakember sajátos feladataira s a tudományos igényű tevékenység személyi feltételeire egyaránt.

– Egy közel negyvenéves kutatói pályamunkáim nehéz röviden összefogni, főként úgy, hogy az tényleges segítséget jelentsen a nálunk fiatalabbak számára. Kíváncságra azért mégis megkísérlem. Mindenekelőtt azt idézem emlékezetbe, hogy a történetkutató egy percre sem tévesztheti szem elől azokat a buktatókat, amelyek mindenkire leselkednek a múlt életre keltése során. A történeti vizsgálódás tárgya, a múlt ugyanis a valóságban már nem létezik. A kutatónak magának kell azt helyreállítania az egykori valóság fennmaradt gyér töredékeiből, emlékeiből, az úgynevezett forrásokból. Ha a történész munkájának ebben a szakaszában nem jár el módszeresen, értékelése – a legtisztább szándék ellenére is – hibás, torz, sőt hamis lesz. A történeti források kritikai felhasználása végett látom különösen fontosnak az alapos felkészülést a forrástanból. Azokra az ismeretekre gondolok, amelyeket történelmi segédtudományok néven szoktunk összefoglalni. Tehát az oklevéltanra, a kronológiára, a heraldikára, a pecséttanra, a paleográfiára, a forráskritikára. Úgy veszem észre, hogy fiatalabb kutatóink nem eléggé látják, mennyire nélkülözhetetlenek e stúdiómunkák munkájukhoz.

Mint ahogy a régi erdélyi forrásanyag jelentős része magyar nyelvű vagy a magyar lakosság életével összefüggő, ezeken a területeken különösen nagy lehetőségeket látok a magyar nemzetiségű kutatók számára. Országunk történetírása ugyanis elsősorban az ő segítségükkel biztosíthatja, hogy a távoli múltnak ez a mennyiségre nézve tetemes csoportja ne némúljon el számára, és ne fokozódjék le idegenforgalmi látványossággá, pusztá kúriózummá. Ezért tartottam mindig és tartom ma is kötelességemnek hallgatóimat megismertetni ezekkel a diszciplínákkal.

Döntő fontosságúnak érzem továbbá a folyamatosítást a történetkutatásban, mind az intézmények, mind pedig az egyének munkájában. Ennek hiánya magyarázza, hogy történetírásunk mindmáig nélkülözni kénytelen olyan alapvető kézikönyveket és forráskiadványokat, amelyek csak nemzedékek egymásra épülő munkájával készíthetők el.

De a történésznek állhatatosnak kell lennie egyéni munkájában is, amennyiben nem múló, divatos feladatok, hanem komoly tudományos szükségletek kielégítését vállalja feladatának. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a historikus szemellenzős rögeszmésséggel egyetlen témára összpontosítson csupán. Ki-ki erőihez illő feladatot tűzzön maga elé, ehhez maradjon hű, és ezt ostromolja meg, ha kell, más oldalról. A kutató állhatatosságán azt értem, hogy a végcél az élet kényeszerű kitérői esetén se tévesse szem elől. Valahogy úgy, amint ezt legutóbbi tanulmányköteteim is példázni szeretnék. Ez a két könyv ugyanis az 1946-tól 1976-ig keltezett dolgozatokat tartalmazza. Tehát egyetlen téma harminc éves ostromlásának eredményeiről tájékoztatnak. Mert

mindezek a tanulmányok egyazon történelmi jelenléte, az erdélyi világi értelmiség kialakulását igyekeznek megvilágítani az írás- és társadalomtörténet, a levéltartan és intézménytörténet, az oklevéltan és forráskritika, a könyv-, a könyvtár- és a művelődéstörténet oldaláról. Tehát nem feltétlenül egyetlen úton, de egy irányban kell a történészek haladnia.

A céltudatos, szívós munka sohasem szűkülhet egyoldalúsággá, ha valljuk, ha tudjuk, hogy minden jelenség csak saját összefüggésrendszerébe beállítva értelmezhető helyesen. Buktatók, kitérők nélkül nem képzelhető el életpálya, de embere válogatja, hogy ezek következtében összetörik-e, végleg utat téveszt-e valaki, vagy pedig visszaküzdí magát a céljához vezető helyes útra. Talán túlzott követelésnek látszik, hogy a tudományok fiatal művelői igyekezzenek minél előbb, még pályájuk első szakaszában megtalálni a magukra szabott, nagy távlatú, igényes kutatói célkitűzéseket. Önmaguk megvalósítása, képességeik kibontása szintén így biztosítható leginkább. Az idősebb nemzedék pedig tartsa kötelességének fölillantani a jövő feladatait, hogy a fiatalok választhassanak belőle. Szerintem a múlttal csak így érdemes foglalkozni. Akár vidéki iskolában, akár egyetemi központban keressük is kenyerünket. Értékes, maradandó eredményeket másként nem is lehet kicsikarni Kliótól, a történelem igényes műzsájától.

– *Búcsúzóul hadd kérdezzem meg, min dolgozik jelenleg, melyek a közelebbi, esetleg a távolabbi tervei?*

– Távolabbi terveimben sok minden szerepel. Mindenekelőtt több évtizedes levéltári és könyvtári kutatómunkám során összegyűlt anyagaim feldolgozása, korábbi témáim befejezése. A régebbi időket illetően kormányzat- és intézménytörténeti, valamint oklevéltani témák foglalkoztatnak. Közelebről az erdélyi vajdák történetével és a kolozsmonostori hiteleshely jegyzőkönyveivel foglalkozom. Elöttem áll még Cserei Mihály krónikájának kritikai kiadása, nemsokára megjelenik a Radu Manolescuval együtt írt munkám magyar változata. Az erdélyi bibliofília múltjáról írandó szintézisben terjedelmes könyvtörténeti anyaggyűjtésemet szeretném feldolgozni. Ehhez az utóbbi témához különleges érzelmi szálak fűznek, minthogy magam is nagy kedvelője vagyok a könyveknek. Valamiképpen elődömnök érzek mindenkit, aki ezeken a tájakon valaha is a könyv és a betű erejével törte a műveletlenség parlagját. Nem fogytam ki tehát máig sem a témákból és a teendőkből, noha pályám elejétől fogva kordában tartottam érdeklődésem, és meghatározott irányban folytatott kutatásaimat.

Persze az erőtől, egészségtől és a nekem kirendelt időtől függ, hogy abból, amit még tenni szeretnék, mit sikerül nekem megvalósítanom, és mi marad belőle azokra, akik – remélhetőleg – nyomomba lépnek, és tovább viszik az erdélyi múlt feltárásának soron következő feladatait.

SZABÓ ZSOLT

Jakó Zsigmond emlékezete

(Biharfélegyháza, 1916. szept. 2. – Kolozsvár, 2008. okt. 26.)

Kolozsvárt voltam a 2008. október 23–26. közötti nemzetközi konferencián, amelyet Mátyás király királyválasztásának 550. évfordulója alkalmából rendeztek. Megérkeztem után tudtam meg, amikor szerbe-számba vettem, hogy kit lehetne fölkeresni a kolozsvári művelődés és tudományosság jeles személyiségei közül, hogy Jakó professzor súlyos beteg. Néhány hete kényszerítette ágyba a halálos kór. Vasárnap (október 26.), visszaérkezve a vajdahunyadgyulafehérvári kirándulásról már arról értesültem, hogy aznap délután a professzor meghalt.

Idén, valamikor az év közepén lehetett, láttam, amint a budai várból (bizonyára a Magyar Országos Levéltárból) ment a Moszkva tér felé. Szikár alakja olyan volt, mint amilyennek megismertem 1970-ben (akkor 54 éves volt). Alacsony, sovány szemüveges személye most is megjelenik előttem, amint kolozsvári, a Szamos-partjához közeli házának könyvtárszobájában kedves mosollyal fogadja a hozzá betérő magyar(országi) történészeket. Mindig megörült, ha könyveket, folyóiratokat kapott, és figyelmesen hallgatta, milyen munka folyik a magyarországi tudományos műhelyekben. Hatalmas könyvtárában (Erdély legnagyobb magánkézen lévő történelmi szakkönyvtára volt) példás rend volt. Látni lehetett, hogy tulajdonosa szereti, becsüli, értékeli a könyveket, gondot visel rájuk. De nem zárta el mások elől, szívesen kölcsönadta őket, hiszen erdélyi magyar kutató a Jakó-könyvtárban fölülhető kiadványok jelentő részéhez romániai szakkönyvtárakban nem juthatott hozzá.

Beszédmódja jellegzetesen bihari, Kazinczy nyelve, amelyen nem fogott az erdélyi dialektus, különö-

sen a székelyek jellegzetes éneklős modora. Céltudatos, rendkívül fegyelmezett egyéniség, káros szenvedélyektől mentes, egészséges életének köszönhető, hogy idős korában is testileg-szellemileg friss maradt. Ehhez hozzájárultak a székely hegyek közötti nyaralás hetei, meg a Kolozsvár környéki hegyekbe tett rendszeres túrák, amelyek a kincses város magyar értelmiségi köreiből rendszeres tevékenységnek számítottak. Annál is inkább, mert a tisztásokon vagy a fák között szabadon lehetett beszélgetni bármiről, ott nem kellett a diktatúra évtizedeiben a város utcáin és nyilvános helyiségeiben lépten-nyomon elősündörgő besúgók hadától tartani.

Jakó Zsigmond Bihar, a Berettyó mellékének születte. A hegyközi Micskén, az Alszegezen, egy emelkedésen ma is áll a Jakó-kúria L alakú, arkádós, barokk épülete, amely hagyományaival, régiségeivel paradicsomi helynek számított. Ez volt az a környezet, a nagypapa háza, amely aztán meghatározónak bizonyult egész életútjára nézve. Méltán lehetett büszke arra, hogy Biharban hét évszázadra visszamenően ki lehetett mutatni családjának a múltját, és ősei között volt debreceni püspök, kollégiumi professzor, ott harcoltak 1848/49-ben Kossuth seregében is. Családjá és ő maga is református. Öntudatos kálvinista, de tisztelt és becsült valamennyi keresztény vallásfelekezettel. Bizonyossága ennek egész történelmi pályafutása.

Mire gyermekként eszmélni kezdett a világra, adigra a hagyományos múlt keretei már jórészt szétestek. A hatalmas Biharország helyett már csak Csonka-Bihar jutott neki. A trianoni határt úgy húzták meg, hogy az Alföld-széli vasútvonal és a körü-

lötte fekvő települések a Román Királysághoz kerültek. A közeli Pocsajtól és Kismarjától országhatár választotta el Jakó Zsigmond másfél ezres lakosságú, csaknem színmagyar szülőfaluját, Biharfélegyházát, amely új román hivatalos nevet kapott: Roșiori.

A kisgyermek édesanyja és nagynénje elbeszéléseiből ismerhette meg (nővéreivel együtt) a békebeli királyi Magyarország szokásait, hagyományait, a családi-nemzeti múlt olyan eseményeit, amelyek rokon körükhöz kötődtek.

Bihari kálvinistaként a hajdúböszörményi református kollégium diákja lett, ott érettségizett. Majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen a történelem-latin-művészettörténet szakon kiváló tanároktól tanulhatott az 1930-as évek közepén. Az aprólékos filológiai pontosságot Szentpétery Imrétől, a településtörténetet és történeti demográfiát Mályusz Elemértől. Olyan kortársai voltak, mint a nagyváradi születésű (1913) Benda Kálmán, Fügedi Erik (1916), a dévai születésű Elekes Lajos (1914). Az egyetem elvégzése után tanulmányutat tett Ausztriában. Ennek során eljutott Innsbruckba, Salzburgba, Göttweigbe, Bécsbe (itt töltötte a legtöbb időt). Nagy élményt jelentett számára a tudományos intézetek és levéltárak megismerése mellett az is, hogy láthatta a bécsi barokk palotákat, a magyarsággal kapcsolatos építészeti-művészeti emlékeket. A béke utolsó hónapjaiban (1939) járhatott külföldön, s aligha sejthette, hogy egy évtized múltán bezáródik előtte a világ, nemcsak Ausztria, hanem Magyarország határa is (1944-ben levéltári feladatai miatt nem tudta megvalósítani a kapott egyéves ausztriai tanulmányutat).

Külföldi útjáról visszatérve az Országos Levéltárba került. Bár viszonylag rövid időt töltött itt, azonban mivel az akkori gyakorlatnak megfelelően az egyes osztályokat egymás után meg kellett ismernie (egy-egy hónapot töltve minden részlegben), ez lehetőséget adott arra, hogy a legkorszerűbb levéltár rendezési, adatfeltárási gyakorlatot megismerhesse. Olyan kitűnő levéltárosok kollégája lehetett, mint Szabó István, Ila Bálint (Gömör kutatója), Fekete Nagy Antal (a Szepesség kutatója), Maksay Ferenc (az évfolyamtársa, Szatmár kutatója), akik valamennyien a településtörténet jeles kutatói voltak. Olyan óriási anyag- és módszertani ismeret birtokosa lett, amelyet csak a régi Országos Levéltárban lehetett elsajátítani.

Azt se feledjük el, hogy Mályusz Elemér az egyetem elvégzése után is segítette hozzá forduló tanítványait tanácsokkal, ötletekkel: mindig megtalálható volt a hónap bizonyos napján a Budai Vigadó kávéházában.

Mindössze 24 esztendősen Jakó Zsigmond, amikor a Mályusz-iskola tagjaként megjelent a Település- és népiségtörténeti értekezések sorozat 5. köteteként doktori disszertációja, Bihar megye a török pusztítás előtt (1940). Ezzel kiérdemelte a MTA Kőrössy Flóra jutalomdíját (1942), mint az előző három év legszínvonalasabb történeti művének szerzője. Már fiatalon is a „mérhetetlen önfegyelem”, a „nagyon kemény munka” volt rá jellemző, ahogyan egyetemi társa, Fügedi Erik írta róla.

Bihar megye monográfiájához a Magyar Országos Levéltáron kívül egész sor levéltár adatait hasznosította, családi kezelésben lévő levéltárakat csak úgy, mint egyházi (jászói, leleszi, váradi székeskáptalani, debreceni ref. kollégiumi) levéltárakat. Bár

elsősorban medievistának, a középkor kutatójának készült, az újabb időszakok iránt is élénken érdeklődött, és igencsak otthonosan mozgott az 1526 utáni levéltári forrásanyagban is. Bizonyossága ennek az, hogy Mezősi Károlynak Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében c. monográfiáját (1943) igen alapos, elemző bírálattal ismertette (Századok, 1944). Korábban Juhász Istvánnak az erdélyi románok közötti reformációról írott művéről írt részletes kritikát (Századok, 1941).

Bihar kutatása kapcsán került kapcsolatba Kelemen Lajossal, a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesület legendás tudású főlevéltárnokával is. Amikor a középkori Bihar megyét bemutató szakdolgozatához gyűjtött anyagot (1935), akkor járt először az EME levéltárában. Az 1938-as tordai vándorgyűlésen ismerte meg, milyen művelődéspolitikai feladatok is lennének Erdélyben. Az EME 1994. március 19-i közgyűlésén elmondott elnöki megnyitójában így emlékezett: „Idősebb tagtársaink közül is kevesen tudják, hogy én pályakezdőként a múzeumi levéltár akkori munkájával kapcsolatba kerülve és annak éthoszából megérintve, a harmincas évek végén Kelemen Lajosnak, Szabó T. Attilának és Kántor Lajos egyesületi titkárnak tettem ígéretet arra, hogy Kolozsvárra jövök a levéltári munka korszerűsítése végett. Az ő segítségükkel sikerült is 1941–1949 között a múzeumi Levéltár köré megszerveznem a magyar iratvédelmi és történeti kutatóközpontot, a háborút követő nagy fordulat nyomorúságai közepette rangos, új otthon is teremtve számára. Mindezeket azonban a kommunista diktatúra hamarosan kisajátította.”

A magyar tudományosságra azzal mérték a legnagyobb csapást, hogy 1950-ben betiltották az Erdélyi Múzeum-Egyesületet (a feloszlítás jegyzőkönyve 1950. febr. 12-i keltezésű). Az Egyesület levéltárát Jakó Zsigmond és munkatársai költöztették a Farkas utcai Bethlen-Nemes házba. A diktatúra, az államosítás a gyűjteményeket öletszerűen szétszegtogatta különböző intézmények között „a tudományos munka érdekeit is veszélyeztető módon” (Jakó).

Észak-Erdély Magyarországhoz csatolása Jakó Zsigmond tudományos pályafutásának indulása szempontjából rendkívüli fontosságú. De nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy jóval Észak-Erdély visszacsatolása előtt döntött úgy, hogy a Magyar Országos Levéltárból Kolozsvárra távozik, az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárába (1941). Ott aztán Kelemen Lajos keze alatt kezdte meg az alapos ismerkedést Erdély múltjának kincsestárával. Bár még ekkor sem sikerült az EME gyűjteményeit teljes egészében elválasztani a kolozsvári egyetemtől, de a könyvtárból kiváló levéltár korszerűsítésében oroszánrészt vállalt Jakó Zsigmond. Nemcsak a magyar vonatkozású levéltári anyag érdekelt, hanem (a Levéltári Közleményekben és az Erdélyi Múzeumban) megjelent cikkei bizonyítják, hogy a szász levéltárügy kérdése is foglalkoztatta.

Kolozsvárra került akkoriban, az újjászervezett egyetemre egész sor fiatal, tehetséges kutató, akik nagyjával egy korosztályba tartoztak. Ilyen volt a művészettörténész Entz Géza, a régész Roska Márton, László Gyula, a jogtörténész Bónis György, a néprajzkutató Gunda Béla és mások.

Jakó Zsigmond nagy lendülettel folytatta tudományos munkáját. Nem hiányzott a neve egyetlen fontosabb, Erdélyhez kapcsolódó monografikus vál-

lalkozásból sem. A Mályusz Elemér által szerkesztett Erdély és népei kötetben (1941) A románság megtelepedése az újkorban címmel írt tanulmányt, majd a Magyarok és románok I. kötetében Újkori román települések Erdélyben és a Partiumban címmel jelent meg jelentős terjedelmű, alapos levéltári kutatásokra épülő tanulmánya (1943). Szabó T. Attila szerkesztésében Szolnok–Doboka magyarsága c. kötetben Belső-Szolnok és Doboka megye magyarsága az újkorban címmel írt alapos tanulmányt. Ennek az időszaknak legmonumentálisabb eredménye a gyalui uradalom urbáriumának vaskos kötetete (1944). 1945-ben még megjelenhettek olyan művei, amelyek a torockói jobbágylázadásokkal, a dézsmával, a mértéktörténettel foglalkoztak, és különös fontosságú „Az elpusztult települések kutatása”.

A világháború végének zűrzavarában sikerült károsodás nélkül megőrizni az Egyesület gazdag levéltárát, majd pedig emberfeletti munkával igyekeztek menteni, ami menthető volt. Az 1944/45-ben kelt levéltári jelentések (közölve Erdélyi Múzeum, 1994) döbbenetes képet festenek arról, mi pusztult el. Jakó Zsigmond a dokumentumok közléséhez előjáróban a következőket írta: *„Háborúk, uralomváltások, gyökeres politikai, gazdasági és társadalmi átalakulások mindenkor megrázkódtatásokkal jártak, és ezek meghatározó módon befolyásolhatták a művelődési értékek további sorsát. Műemlékek, műtárgyak, írásos emlékek tömege pusztulhatott el, sodródhatott messze idegenbe, cserélhetett ilyen úton gazdát. E javak közül is a korábbi idők iratanyagát őrző levéltárak voltak mindig a legvédtelenebbek. A műtárgyakat, a gyakorlatilag is hasznosítható muzeológiai értékeket (antik bútorokat, berendezési tárgyakat, ékszereket) inkább eltulajdonították, mint elpusztították. Ezeket a régi és új tulajdonosok anyagi értékükért egyaránt többnyire védték a pusztulástól. Még a könyvek számára is gyakrabban nyílt mentesség. A múlt írásos emlékeit azonban, amelyeket talán már régi tulajdonosaik sem tudtak elolvasni, megszorult gazdáik is elsőként hagyták sorsukra, az értékeket birtokba vevők pedig tudatosan is pusztították... Az eredményeivel hivatkozó bolsevista-nacionalista diktatúra idején a művelődési értékek fentebb említett pusztulását számba sem lehetett venni. Napjainkra pedig nagyon megfogyatkozott azok száma, akik szemtanúi voltak a történelemnek vagy pedig hiteles tájékoztatást nyújthatnának egyes levéltárak sorsáról.”*

Az összeomlás (1944/45) után egyesek visszamentek azonnal Magyarországra, másokat a következő években a román államhatalom kényszerítette arra rá, hogy elhagyják Erdélyt.

Jakó Zsigmond 1945-ben lehetőséget kapott arra, hogy oktasson a kolozsvári Bolyai Egyetemen, ahol (kisebb megszakítással) nyugdíjazásáig (1981) foglalkoztatták. Saját bevallása szerint eredetileg nem szándékozott egyetemi oktatással foglalkozni, számára a levéltári, ill. tudományos intézeti munka (beleértve a tudományszervezést) volt igazán vonzó perspektíva. De 1945 után lényegében kényszerpályára került, nem volt választási lehetősége. Fél évtizedes tudományos munkásságát látva a román tudománypolitika számára világos volt, hogy Jakó Zsigmond történészként milyen irányt képvisel. Olyat, amilyen a nacionalista román álmvilág számára nem kívánatos.

Jakó Zsigmond vigyázott, hogy ne adjon rá okot, hogy erőszakkal föllépjenek ellene, de megtűrtként el kellett viselnie azt, hogy azok a témakörök, amelyekkel addig foglalkozott, a román hatalom számá-

ra nem kívánatosak. A sajátos román kutatási nézőpontokkal való azonosulást viszont Jakó Zsigmond a legcsekélyebb mértékben sem volt hajlandó vállalni. Így választotta kutatási területül a segédtudományokat és a művelődéstörténetet.

Amíg létezett a Bolyai Tudományegyetem, középkori egyetemes történelmet és történelmi segédtudományokat tanított. Egyetemi jegyzetet és forrásszemelvény-gyűjteményt állított össze középkori egyetemes történelem témaköréből (1952).

A magyar Bolyai Tudományegyetem és a román Babeş Egyetem kierőszakolt egyesülése (1959) után csak paleográfia (írástörténet), ill. történelmi segédtudományok témakörében tarthatott előadásokat, és vezethetett szemináriumokat (a középkori latin paleográfia oktatásához ill. a régi magyar írásművek olvasásához készített hasonmás-gyűjteményét 1967-ben jelentették meg).

Jakó Zsigmondot tehát megtűrték a tanintézet falai között, de arra gondosan vigyáztak, hogy történelmi látásmódját, történelmi elveit lehetőleg ne fejthesse ki nagyobb létszámú hallgatóság előtt, főleg arra ügyeltek, hogy ne tarthasson Erdély középkori történetéről se ő, se pedig más magyar professzor előadást, ne vezethessenek ilyen témájú szemináriumokat. Mindenképpen biztosítani akarták ugyanis, hogy az 1918 előtti Erdély múltját az egyetemi hallgatók (mind a románok, mind a magyarok, mind a szászok vagy más nemzetiségűek) csakis a hivatalos román történettudomány szemüvegén keresztül ismerhessék meg. Azaz ne a valóságos, hanem csak a torzított (meghamisított) történelmet sajátíthassák el. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy Jakó Zsigmond nem nevelhetett ki jelentősebb létszámú magyar kutatógárdát. Az 1960-as években Vekov Károly, Tonk Sándor, Kovács András, Vogel Sándor, Sebestyén Kálmán azok, akik tanítványainak szűk körébe tartoztak.

Csetri Elek, aki az 1940-es években volt tanítványa, Jakó Zsigmondról, a professzorról így írt: *„Pontosság, imponáló anyagismeret jellemezte, előadásában szuggesztív erő volt, szigorúsága igazságossággal párosult... A honismeret, az igazi patriotizmus, a múlt emlékeinek megbecsülése és értékelése, a történelem valós, életszerű szemlélete, az egyetemes eredmények és új módszerek iránti fogékonyság szellemében gyűjtötte maga mellé a kutatómunkára hivatott hallgatók csoportját. Mikor tanulmányi kirándulásra vagy vidéki kiszállásra vitte magával diákjait, a vele folytatott munka, a levéltárak és könyvtárak rendezése, a história és kutatás iránti szenvedélyes szeretet élménye örökre belevésődött fiatal lelkiünkbe.”* (Útunk 1976. szept. 10.)

Jakó Zsigmond tehát konokul a helyén maradt, Kolozsváron, és tette azt, amit tenni lehetett. Igyekezett úgy dolgozni, hogy a hatalommal ne kerüljön szembe, de egyértelművé tette azt is, hogy nem hajlandó hajbókolva kiszolgálni a diktatúrát. Vagyis úgy cselekedett, mint kortársai közül Magyarországon példának okáért Benda Kálmán, Fügedi Erik, Bónis György, László Gyula, Entz Géza és mások, és nem lett a marxizmus eszmeiségének olyan behódolt zászlóvivője, mint példának okáért Elekes Lajos.

Jakó Zsigmond tudását a román történettudomány annyiban igyekezett hasznosítani, hogy a román középkori oklevéltudomány-sorozat számára készülő erdélyi kötetekhez felhasználták gyűjtését. A reprezentatív Románia történet (Istoria României) 2-3. kötetében (1962, 1964) Jakó Zsigmonddal írták

meg a középkori és a koratűjkori erdélyi kultúrát összefoglaló fejezeteket.

1963-ban meghalt Kelemen Lajos, és középkorkutatóként Jakó Zsigmond magára maradt. Csaknem negyedszázadon át nem mehetett Magyarországra, Román diákjai közbenjárására csak 1973-ban kapott először lehetőséget arra, hogy részt vehessen egy magyarországi konferencián. Jellemző, hogy Budapesten a családnevét így írták: JACO, amit még a románok sem tettek meg vele soha (indignálódva mesélte ezt nekem nem sokkal később Kolozsváron).

Aztán 1975-től (1989-ig) kétévénként már mehetett kutatni, meg a rokonait meglátogatni. A kommunista diktatúra bukása után már évente hosszabb időn keresztül is mód nyílt arra, hogy kutasson. Persze amíg nem mehetett, addig sem szakadt meg kapcsolata a magyar tudományossággal. Főleg Benda Kálmán, de mások is látogatták, meg küldték a szakönyveket, folyóiratokat.

Ezekben az évtizedekben egyértelműen Jakó Zsigmond számított a legtekintélyesebb erdélyi történésznek. A fiatalabb magyarországi generációk persze kevésbé ismerték munkáit, mert azok nehezen hozzáférhető erdélyi folyóiratokban jelentek meg (ráadásul részben román nyelven).

Az 1960/70-es évek fordulójától enyhülő légkörben, a nemzetiségi könyvkiadó, a Kriterion létrejötté után a publikálási lehetőségek (átmenetileg) jelentősen emelkedni kezdtek. Ennek tudható be, hogy Rettegi György 18. századi feljegyzéseit egy vasos, gondosan jegyzetelt, alapos kísérő tanulmánnyal ellátott kötetben sajtó alá rendezhette Jakó Zsigmond (1970). Még ennél is terjedelmesebb volt az Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége (1974). Időközben román nyelven megjelenhetett nagy írástörténeti műve (1971), amely aztán (jókorra késéssel) A latin írás története címmel Budapesten magyarul is napvilágot látott (1987). Jellemző, hogy ennek kiadásához egy román szerzőtársra is szükség volt Radu Manolescu személyében. A Kriterion Téka sorozatában a 14. századi könyvgyűjtő angol püspök Richard de Bury művéhez (A könyvek szeretete) írt alapos kísérő tanulmányt (1971).

Az igazi nagy feltűnést azonban az Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez c. tanulmánykötet jelentette (1976). Díszborítóján a gyulafehérvári Batthyánum láncos könyvei sorakoznak a polcokon. Ki hitte volna, hogy miként a középkorban a láncok védték a könyveket, úgy védi a román állam a magyar kutatóktól ezeket a könyvkincseket, amelyeket magyarországi kutató (vagy érdeklődő látogató) évtizedek óta nem láthat, míg ez három-négy évtizede még lehetséges volt! A kötet csaknem hat-ezer példányban jelent meg, s el is fogyott. Hasonló jellegű mű nálunk még ezer példányban sem kelt volna el akkoriban. Viszont a könyvéhség akkora volt a romániai magyarság körében, hogy a magyar nyelvű történeti, irodalomtörténeti, művészettörténeti, néprajzi művek az 1970-es években akár több tízezer példányban is gazdára találtak. Jellemző azonban az is, hogy nyolcvannál több illusztráció nyomásának minősége kritikán aluli volt. A mű román nyelven is megjelent (Philobiblon transilvan). Ez ugyan szép gesztus, azonban sajnos egy-egy ilyen fordítás nem segít azon, hogy a román történetírás szemlélete alapvetően megváltozzon.

1989-ig néhány tanulmányt nem számítva csak a nagyenyedi diáknévsor (1662–1848) jelent meg. Ju-

hász Istvánnal közös munka (1979). Közben dolgozott egy hatalmas (több mint kétezer oldalas) forrásközlésen, amely két monumentális kötetben jelent meg (A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei 1298–1556), az Akadémiai Kiadó (Bp. 1990) jóvoltából. Eredetileg a Kriterion Kiadó szeretne volna megjelentetni, de a román cenzúra és a „tudós” szakértők ezt megakadályozták. A Magyar Országos Levéltárban őrzött oklevelek fotóit úgy csempészték át a határon a professzor számára.

1981-ben, amint elérte a nyugdíjkorhatárt, megszűnt egyetemi munkaviszonya. Ez a tény nem aggasztotta, sőt 2006-ban így értékelte: „a nyugdíjazás utáni 25 esztendő egész pályám egyik legtermékenyebb szakasza, melyben több olyan tudományos tervemet is megvalósíthattam, amikre a korábbi idők nem adtak lehetőséget. Úgy éreztem, hogy jól kell felhasználnom azt a hosszú életet, amelyet bizonyára célok elérésére kaptam a Gondviseléstől.”

A gróf Mikó Imre (Erdély Széchenyije) buzgólkodásának köszönhetően 1859-ben létrejött Erdélyi Múzeum-Egyesület 1990-ben újjáalakult az Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME), s újra kezdték megjelentetni az Erdélyi Múzeum c. folyóiratot. Első elnöke Jakó Zsigmond lett, aki a vezetői ciklus leteltével (1994) lemondott, korára (78 éves volt) hivatkozva, átadva a fiatalabbaknak a stafétabotot.

1946. november 8-át követően, azaz 44 hosszú év után az EME 1990. október 27-én tarthatott ismétet közgyűlést. Jakó Zsigmond elnöki megnyitó beszéde a hagyományokról csak röviden szólt, a fő hangsúlyt a helyzet elemzésére, a fő célok kitzítésére, és a legfontosabb feladatokra összpontosította. Hangsúlyozta, hogy megoldásra vár (azóta is!) az Egyesület és az állam ill. a kolozsvári egyetem kapcsolata. Az Egyesületnek vissza kell kapnia minden ingó és ingatlan vagyont, köztük tudományos gyűjteményeit is. „Tulajdonképpen múzeumi munkánk, a gyűjtés, a konzerválás stb. anyagi és jogi előfeltételei egyelőre hiányoznak. Erre csupán a táruk jogi helyzetének kedvező politikai légkörben bizonyára nagyon hosszadalmas tisztázása után kerülhet sor... Egyelőre a tudományos munkát egyáltalán lehetővé tevő dokumentációs központ kialakítása a legsürgősebb, de ez a könyvtár később közművelődési feladatokat is elláthat, ha ennek dologi, személyi és jogi feltételei létrejönnek. A múzeumi gyűjtőtevékenység jelenlegi szüneteltetése kényszerűség, nem pedig lemondás az Egyesület egyik legrégebb feladatáról. És a mostani nehéz körülmények között sem jelenti azt, hogy ölbe tett kézzel elnézzük kultúrértékek pusztulását... A jelenlegi körülmények között tehát megnőtt a szakosztályi munka jelentősége, hiszen a magyar nyelvű egyetemi és főiskolai oktatás hiányában ugyanúgy ezek jelentik a legális keretet a magyar tudományművelés számára, akárcsak a két háború közötti időszakban.”

A romániai magyarság és a magyar nemzet egészének viszonyát is egyértelműen határozta meg: „A diktatúra évtizedeiben zűrzavaros képzelgések uralkodtak el országunkban a romániai magyarságnak és művelődésének a magyar nemzet és a magyar kultúra egészéhez való viszonyáról. Ez teszi szükségessé világos és egyértelmű állásfoglalásunkat ebben az alapkérdésben. Mi az erdélyi magyarságot mindig a magyar nemzet, műveltségét pedig az egyetemes magyar műveltség szerves részének tekintjük és tekintjük ezután is. Tudományos munkánkat azonban mindig úgy végeztük és ezután is úgy kívánjuk végezni, hogy annak ne csupán az erdélyi és az egyetemes magyar, hanem az ország, Románia, a román és az egyetemes

tudományosság szintén hasznát láthassa. Valljuk a nemzetek közötti együttműködés nélkülözhetetlenségét és kölcsönösen hasznos voltát a tudományos munkában. Készek vagyunk intézményes formában vagy egyénileg a legteljesebb együttműködésre mindenkivel, aki egyenrangú félként kezeli tudományosságunkat és igényt tart közreműködésünkre.”

Nem véletlen, hogy az Egyesület újra induló folyóiratában, az Erdélyi Múzeumban, Batthyány Ignác, a tudós és tudományos szervező címmel jelentetett meg tanulmányt (1991). Az erdélyi magyar tudományosság mostoha sorsú első kutatóműhelye (Gyulafehérváron) a 21. században is kulcsfontosságú hadállásnak számít. Jakó Zsigmond egyértelműen megfogalmazza, hogy „A Batthyáneum nem tudta betölteni az alapítója által neki szánt funkciót, és a természetes fejlődés következtében is már a múlt században kiszorult a magyar tudományosság perifériájára. Az utóbbi évtizedek állami kezelése következtében pedig nyilvánosságát is szinte teljesen elvesztette, és léte az idegenforgalmi látnivaló szintjére süllyedt. Batthyány Ignác születésének 250. évfordulóját ünnepeelve világosan kell látnunk, hogy a nagy püspök minden korábbi nemzedéknél szegényebb, erkölcsi, szellemi és anyagi javakban megfosztott, végszükségre jutott mai örököseire maradt az a tovább már nem halogatható feladat, hogy eddig soha nem volt nehézségek közepe is valóra váltsák a tudományért, népe és országa érdekében Erdélyben egyedülálló áldozatokat hozó tudós és tudományos szervező egykori álmát: azt, hogy az általa létesített intézmény, az Institutum Batthyáneum, élő és hatékony alkotóeleme legyen végre az újjáéledő erdélyi magyar tudománynak.” Szomorú (és a román jogalkalmazásra jellemző), hogy a gyűjtemény magyar (egyházi) kézbe adására mindmáig nem került sor, jogerős bírói döntés ellenére sem...

Az 1990-es években különböző magyarországi és romániai emlékkönyvek egész sorában jelennek meg Jakó Zsigmond tanulmányai. Figyelemre méltó, hogy egymás után közöl helytörténeti jellegű írásokat is, amelyekre korábban alig-alig vállalkozhatott. Az 1989 előtti évtizedekben a számára oly kedves bihari tájak múltjával elsősorban Várad középkori és kora újkori nyomdászata, könyvkultúrája, művelődése kapcsán foglalkozhatott. A bihari várak kutatásáról a Művelődésben jelenhetett meg tanulmánya (1983). Az Aranyos-mentéről (Művelődés, 1971), és kiváltságlevelre kapcsán Torockóról jelentek meg írásai (Korunk 1974/5). Az 1990-es években Miskolczi Károlyról, a helynévkutatás és helytörténetírás bihari úttörőjéről (Művelődés, 1992), a 700 éves Élesdról (uo.) írt, s a Korunk közölte (1994) Ember és táj a középkori Biharban c. tanulmányát. Várad könyvtár- és levéltárügyével is foglalkozott (2004), sőt egy bihari nemes 1848-as leveleit is közreadta (2002).

Az EME 1992. június 20-i közgyűlésén elmondott elnöki megnyitó beszédében Jakó Zsigmond kijelentette: „Úgy vélem, hogy mostantól kezdve Egyesületünk egyik fő feladatának kell tekinteniünk olyan kutatóintézet létesítését, mely a nemzetiségünk múlt, jelen és jövőbeli életével összefüggő kérdéseket tanulmányozza... ennek érdekében kell továbbfejlesztniünk könyvtárunkat és tudományos műszerparkunkat... Addig is, míg kutatóintézetünk megszerveződéhet, haladéktalanul kezdeményezzük tudományosságunkban a korszerű csapatmunkát. A diktúra sötét éjszakájában az egyéni műhelyek pislákoló mécsesei biztosították tudományosságunk folytonosságát. Nagyméretű tudományos vállalkozások azonban egyetlen ember erejére és életére alapozva hosszú idő alatt is csak

ritkán és rendkívüli erőfeszítések árán vihetők jó véghez. A kisebbségi létre kényszerülő népiünk számára nélkülözhetetlen és hét évtizede halasztódó tudományos feladatok csak közös munkával oldhatók meg belátható időn belül.”

Impozáns azoknak a vállalkozásoknak a felsorolása, amelyek támogatását az EME fővállalta: Erdélyi Szótörténeti Tár, Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, Székely Oklevéltár. Az Erdélyi magyar néptörténet (azaz Erdély története) elkészültének is lendületet akartak adni (1990-re nyúlt vissza a kezdeményezés). Ugyancsak 1990-ben indult a gyűjtőmunka az Erdélyi Helytörténeti Lexikon témakörében (helynévgyűjtés). Támogatták a levéltári kutatásokat Budapesten, Csíkszeredán és Gyulafehérváron.

Az EME 1993. március 20-i közgyűlésén tartott elnöki beszédében Jakó Zsigmond bejelentette, hogy átadja a vezetést a fiatalabbaknak. Figyelmeztetett arra, hogy az erdélyi magyar kutatók középnemzedékének sok tagja megfutamodik a nehézségek elől, s „egyéni célú vándormadárkodással” Magyarországon keresi boldogulását. Fölhívja a figyelmet egyúttal az erdélyi tudományos szervezés fő feladataira is. Arra, hogy mivel a román állam nem támogatja a magyar kutatást, az anyaországnak kell biztosítania erdélyi magyar tudományos intézet felállítását és működtetését. De nem elég a pénz, jó ösztöndíj politikával kutatókat is kell nevelni, mert ebben a tekintetben igen nagy a hiány. A román tudományosság figyelmét is fölhívja arra, hogy mivel az ország 18. század vége előtti egész írásos forrásanyagának hozzávetőlegesen 80 %-a a magyarsághoz (és szászához) köthető, nyelvi okok miatt a román tudományosság számára nélkülözhetetlenek a magyar szakemberek. Tegyük persze hozzá, csak akkor, ha a románok a valóságos történelemre kíváncsiak, nem pedig egy álmvilágot építenek, mely tevékenység közepette sok-sok dokumentum léte nem kívánatos.

A millicentenárium alkalmából az EME közgyűlésén (1996. máj. 4.) elmondott beszédében a következőket hangsúlyozta: A magyar honfoglalással, majd a magyar államiség kiépülésével megszűnt a Kárpát-medencében az addigi politikai és gazdasági instabilitás, helyébe „a kontinens egészével együttműködő szilárd és kiszámítható államhatalom lépett”. A magyar állam egykori területén osztozó örökösök saját nemzeti államuk előzményeivel kapcsolatos álmaik kiteljesítéséhez hozzátartozik „Magyarország történeti szerepének tagadása vagy legalább minimalizálása. Pedig dőreség feudális királyságokon a polgári állam viszonyait számon kérni. A középkori magyar állam sem volt jobb térségbeli társainál, de bizonyosan rosszabb sem. Erről a mostani új államok Kárpátokon belüli és kívüli részei között napjainkig észlelhető színvonalbeli különbségek tanúskodnak...”

Ezeresztendősi állami lét után kell népiünknek olyan nemzettudatot kialakítania, mely egyben tarthatja a különböző államokba szakadt, külön-külön életképtelen nemzetrészeket. Semmivel sem kisebb feladat ez, mint amit a pogányságból a kereszténységbe való átváltás jelentett egykoron. S mindez megtéve szemléleti-gazdasági-szervezeti beilleszkedéssel egy olyan Európába, melynek hagyományos közös értékeit, korábban sem erős szolidaritását az amerikanizálódás máris alaposan kikezdte. Ráadásul mindkét feladatot a kommunizmus félszázados tudat- és értékrombolásának terhei alatt nyögő nemzedékeknek kell megoldaniuk veszedelmes bizonytalan világpolitikai kilátások között.”

Jakó Zsigmond nem szeretett megrendelésre dol-

gozni. Nem járt rendszeresen ismeretterjesztő előadásokat tartani. Sok helytörténeti kisebb-nagyobb cikke, tanulmánya viszont felmérhetetlen módszertani segítséget jelentett mind a kezdő, amatőr, mind pedig a gyakorlott kutatók számára. Közérthetően, világosan fogalmazott. Nagyon időszerű lenne cikkei és tanulmányai gyűjteményes új kiadása. A METEM kötetében (Társadalom – Egyház – Művelődés) megjelentek (1997) életművének csak kicsi részét jelentik. Főleg az 1940/50-es években írottak számítanak nehezen hozzáférhetőnek. De a Művelődésben vagy a Korunkban megjelent művei, meg az utóbbi évtizedekben, egyes emlékkönyvekben közölt írásai is igencsak érdemesek lennének újraközlésre. A kötet bemutatóján, a Magyar Országos Levéltárban R. Várkonyi Ágnes mélységes empátiával jellemezte az erdélyi történeti kutatás lehetőségeit, eredményeit, s rámutatott arra, hogy Jakó Zsigmond a magyar, sőt esetenként a nyugat-európai történetírást is megelőzte új módszerek alkalmazásában.

2003-ban Jakó Zsigmond áttekintette, hogy 12 év alatt mi változott az erdélyi magyar tudományosság tekintetében (Az erdélyi magyar tudományosság fordulópont. Erdélyi Múzeum, 2003). Megállapította, hogy formálisan ugyan a határokon túli magyar tudományosság reintegrálódott a magyar tudományosságba, valójában azonban „*ez a kedvező külsőn csalókanak bizonyul*”. A kutatók szakmai felkészültsége, a kutatói műhelyek felszereltsége gyakran kérdéses, aggasztó az utánpótlás nevelésének ügye, hiányoznak az átgondolt és egyeztetett tervek. Kijelenti: „*A 21. században csak a főállásos, hivatásos, profi kutatás lehet igazán eredményes*”. Mi tehát a feladat: „*abból a tényből kellene kiindulni, hogy a magyar művelődési örökség nagyobbik és régebbi része nem a mai Magyarországon, hanem a Felvidéken és Erdélyben található. Ennek kapcsán a magyar művelődésért felelős tényezőknél rövidesen, de legkésőbb a két szomszéd állam EU-tagságát követően szembe kell nézniük egy-egy széles spektrumú kutatóintézet felállításának szükségével a magyar tudományos érdekek bizonyítására.*” Nos, azóta megtörtént az EU csatlakozás, de a magyar tudománysszervezés füle botját sem mozgatja ez tekintetben és még sok más alapvető szervezési ügyben.

2004. októberében, az Erdély a magyar középkorkutatásban című konferencián (Kolozsvár) tekintette át Jakó Zsigmond Az erdélyi magyar történetkutatás mai kérdéseit. Egyértelműen fogalmazott: „*Ne szépítsük a dolgot. Az erdélyi magyar történetkutatás – legalábbis a medievisztika és a korai újkor vonatkozásában – ma már aligha tekinthető a magyar történetkutatás egyenrangú tényezőjének. Közelebb áll a valósághoz az a megállapítás, hogy egyelőre inkább csak segédmunkási feladatokra futja az erejéből. De ebből a jelenlegi méltatlan állapotából mielőbb ki akar törni, és ebbe az irányba az első szerény lépéseket már meg is tette.*”

Továbbá: „*Vitathatatlan, hogy a diktatúra idején tudatosan kivézetetett erdélyi magyar történetkutatás 1990 után a magyar tudományosság egészének, elsősorban a Magyar Tudományos Akadémiának a támogatásával talpra állt. Ma már újból lehet beszélni róla, újból érdemes számolni vele mind a magyar, mind pedig a román tudományosságnak.*” Fölhívja viszont a figyelmet arra, hogy a tudománysszervezés terén még igen sok a feladat, hogy a viszonylag kis pénzből a legfontosabb munkákat végezzék el, összehangoltan, az egyes tudományos műhelyek képviselői. A feladat nem kicsi, hiszen az 1540 előtti erdélyi okleveles anyagot Jakó

Zsigmond mintegy 30 ezernyre becsülte.

Élete utolsó éveiben is töretlen lendülettel dolgozott. Sajtó alá rendezte az Erdélyi Okmánytár két kötetét, s lényegében elkészült a harmadik kötet is. Az Erdélyi Történelmi Adatok sorozatában már négy fontos forráskötet jelent meg, s készül a többi is. Valamennyi munka új, fiatal kutatók bevonását jelentette.

Jakó Zsigmond és generációja nem kapott lehetőséget Erdély történetének megírására. Amit a magyarországi kutatók készítettek három kötetben, az bizony nagyobb részében meglehetősen szolid színvonalat képvisel, hiába nyilvánították önhittén a magyar történetírás csúcsteljesítményének. Az erdélyi településtörténeti, politika- és hadtörténeti kutatásokat 1945 után a román kommunista diktatúra 1989-ig lehetetlenné tette magyar kutatók számára. A forráskiadás is nagyrészt a művelődéstörténetre szorítkozhatott. Jakó Zsigmond kutatómunkája (mint a többi erdélyi magyar kutatóé) 1948 után lényegében kényszerpályán haladt. A román tudománypolitika büszke lehet arra, hogy kiváló kutatók egész sorát lényegében perifériára kényszerítette.

A magyarországi tudománysszervezés 1990 után kisebb-nagyobb segélyekkel, pályázatokkal, ilyenolyan akciókkal alapvetően nem változtatta meg a helyzetet. Ez az MTA és a mindenkori magyar kormányok, a magyar tudománysszervezés szégyene.

Jakó Zsigmond halálakor a látványos gyász és a kenetteljes gyászbeszéd helyett inkább arra kellene odafigyelni, hogy ez a kitűnő tudós 90 esztendősen is milyen friss szellemiséggel közeledett kora tudományos kérdéseire, és milyen önzetlenül dolgozott a jövőért, amíg a Gondviselés engedte. Életművét akkor tiszteljük igazán, ha nem látványos gesztusokkal és szép szavakkal méltatjuk, hanem létrehozuk a nagy magyar tudományos intézeteket a Felvidéken, Erdélyben, Kárpátalján, meg a Délvidéken. Ez nem csak a magyar tudományosság érdeke lenne, hanem a szomszéd országoké is, bár attól még nagyon-nagyon messze vagyunk, hogy ezt ők is belássák.

Jakó Zsigmond írja 2001-ben Bereczki Ferencről szóló nekrológjában a következőket: „*Az élők privilégiuma, hogy élvezhetik az előttük jártak fáradozásának összes eredményét. De ez kötelességükké is teszi, hogy a tisztes munka követendő példáit mutassák fel tanulsággul a nyomukba lépő újabb nemzedékeknek, és őrizzék meg azok emlékét, akik kiemelkedő érdemeket szereztek közösségük javának szolgálatában.*” Mi mást írhatnak mi is Erdély legnagyobb 20. századi történetírójáról, Jakó Zsigmondról.

1989 előtt a román államtól nem kapott semmiféle elismerést. 1990 után következtek sorban a kitüntetései: Lotz János-emlékérem (Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1991), Pro Cultura Hungarica emléklap (Magyar Művelődési és Közoktatási Miniszter, 1991), Kemény Zsigmond-díj (Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, 1995) Kriterion koszorú (Kriterion Alapítvány, 1995), Széchenyi-díj (1996), Pro Scientia Hungarica (MTA, 1996), Arany János-érem (2003, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság), Magyar Örökség-díj (Magyarországi Alapítvány, 2005).

A MTA (1988) és a Román Akadémia (1996) tagja volt.

CSORBA CSABA

